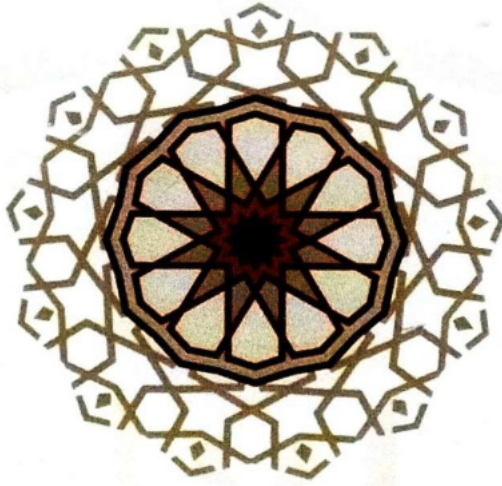

الاختلاف في اللفظ
والرد على الجهمية والمشبّهة

LAFIZ HUSUSUNDAKİ İHTİLAF ve Cehmiyye ile Müşebbihe'ye Reddiye

*Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe
ed-Dîneverî*

Nesâim

2021

Yayın No: 10

Kitabın Adı:	El-İhtilâfu fi'l Lafzi ve'r Raddu ale'l Cehmiyyeti ve'l Müşebbihe
Muallif:	Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî
Tercüme:	Mustafa ÖZENLİ
Tashih:	Nesâim Yayınları
Kapak:	Ebyar TURAB
Baskı:	Çetinkaya Ofset, Fevzi Çakmak Mah. Bosna Cad. No:8 Karatay/Konya Tel: 0332 341 01 09 Sertifika No: 47862
Baskı Tarihi:	Mart/2021
İletişim:	İhlas Kitabevi Şükran Mah. Başaralı cd. No:6 Rampalı Çarşı No:12 Meram/KONYA Tel: 0 541 834 0273 0 332 350 4687 www.ihlaskitabevi.com Isbn: 978-625-7295-11-6

الْإِخْتِلَافُ فِي اللَّفْظِ
وَالرَّدُّ عَلَى الْجَهْمِيَّةِ وَالْمُشَبَّهَةِ

**Lafız Hususundaki İhtilâf
ve Cehmiyye ile Müşebbihe'ye Reddiye**

*Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe
ed-Dîneverî*

Nesâim

İÇİNDEKİLER

Musannıfın Tercemesi	7
Müellifin Mukaddimesi.....	15
Risâlenin Telifinin Sebebi	19
Kader İnkârcılarına Reddiye	23
Cebriyye'ye Reddiye.....	39
Sıfatları Nefyeden, Mecâzı Savunan ve Allah'ın Sıfatlarının Tamamının Tek Bir Manaya Geldiğini Söyleyenlere Reddiye.....	46
Kur'ân'ın Yaratılmış Olduğunu Söyleyenlere Reddiye	50
Sıfatları Tevil Edenlere ve Elin Nimet Olduğunu Söyleyenlere Reddiye	55
Rûhu Tevil Edenlere Reddiye	62
Kıyâmet Günü Allah'ın Yüzüne Bakılacağını İnkâr Edenlere Reddiye	65
Nefs Sıfatını İnkâr Edenlere Reddiye.....	70
Arş'ı Tevil Edenlere Reddiye	73
Allah'ın Hulletini İnkâr Edenlere Reddiye	75
İstivâyı Tevil Edenlere Reddiye	78

Parmaklar Sifatını Tevil Edenlere Reddiye	80
Müşebbihe'ye Reddiye	83
Selefin Sıfatlar Hususundaki İtikâdının Özeti	86
Nasibîlere ve Râfızîlere Reddiye	87
Lafız Meselesi	92
Îmân Yaratılmış mıdır, Değil midir?	104

Musannifin Tercemesi

Adı Abdullah b. Müslim b. Kuteybe el-Mervezî ed-Dîneverî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn Kuteybe, el-Kuteybî ve el-Kutebî olarak meşhur olmuştur.

Abbâsîler zamanında, el-Me'mûn'un hilâfetine sonlarında, hicrî 213 yılında doğmuştur. Nerede doğduğu hususu ihtilâfıdır. İbnu'l Enbârî, İbnu'n Nedîm ve İbnu'l Esîr gibi bazıları onun Kûfe'de; el-Hatîb ve es-Sem'ânî gibi diğer bazıları Bağdad'da, İbnu'l Cevzî'nin torunu ise Merv'de doğduğunu söylemiştir. Bununla birlikte onun Merv'de yaşamaktayken Irak'a taşınan Fars kökenli bir âileden olduğu üzerinde görüş birliği etmişlerdir.

Tarihçiler İbn Kuteybe'nin Bağdad'da doğmuş olsa da başka bir yerde doğup oraya küçükken taşınmış olsa da Bağdad'da yetiştiğini ittifakla kabul etmişlerdir. O dönemde Bağdad her bir ilim dalında uzman olan âlimlerle doluydu. İbn Kuteybe de Bağdad'ın âlimlerinden birçok ilim tahsil etti. Arapça, edebiyat, gârib ve tefsîr bu ilimlere örnektir. Sonra İbn Kuteybe Kirmanşah'a komşu olan Hemedân bölgesinde

bulunan Cebel beldelerinden biri olan Dinever'e kâdı olarak gitti. Sonra Bağdad'a döndü. Sonraları, bazı kitaplarında da görüleceği üzere Neysâbûr'a ve Mekke'ye yolculuklar dünyenledi.

• İbn Kuteybe birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. En meşhurları şunlardır:

1. İbn Râhûye, İshâk b. İbrâhîm el-Mervezi. Müsned sâhibi. el-Buhârî'nin, Müslim'in ve başkalarının şeyhi. Hicrî 238 yılında vefat etmiştir.
2. Babası Müslim b. Kuteybe. Bazı kitaplarında ondan hadis aktarmıştır.
3. Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, Ebû Abdullah. "Tabakâtu's Şuarâ" kitabının sâhibi. Hicrî 231 yılında vefat etmiştir.
4. Sehl b. Muhammed b. Osmân, Ebû Hâtim es-Sicistânî en-Nahvî el-Mukri'. Hicrî 250 yılında vefat etmiştir.
5. Ahmed b. Saïd el-Lihyânî. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın dostu.
6. el-Abbâs b. el-Ferac er-Riyâşî, Ebu'l Fadl el-Basri en-Nahvî. Hicrî 257 yılında vefat etmiştir.
7. Amr b. Bahr, Ebû Osmân el-Câhîz el-Mu'tezilî. Meşhur musannif. Hicrî 254 yılında gebermiştir.
8. Harmele b. Yahyâ et-Tucibî, Ebû Hafs el-Misri. eş-Şâr fî'nin dostu. Hicrî 243 yılında vefat etmiştir.
9. Zeyd b. Ahzem Ebû Tâlib et-Tâî. Hicrî 257 yılında vefat etmiştir.
10. el-Huseyn b. el-Hasen b. Harb es-Sûlemî. Hicrî 246

yılında vefat etmiştir.

11. Muhammed b. Dâvûd el-Kâtib, Ebû Abdullah el-Ah-bârî. Hicrî 296 yılında vefat etmiştir.
12. Ahmed b. Hâlid, Ebû Saîd ed-Darîr el-Bağdâdî el-Lü-ğavî.
13. Da'bel b. Alî b. Razîn, Ebû Alî el-Huzâî eş-Şâir. Hicrî 236 yılında vefat etmiştir.
14. Yahyâ b. Eksem b. Yahyâ et-Temîmî el-Kâdî. Hicrî 242 yılında vefat etmiştir.
15. Şebâbe b. Sivâr el-Fezârî, Ebû Amr el-Medâinî. Hicrî 256 yılında ölmüştür.

• Şunlar da İbn Kuteybe'nin öğrencilerindendir:

1. Oğlu Ahmed, Ebû Ca'fer. Babasının kitaplarını Kur'ân'ı ezberler gibi ezberlerdi. Hicrî 322 yılında vefat etmiştir.
2. İbrâhîm b. Muhammed b. Eyyûb, Ebu'l Kâsım es-Sâiğ. İbn Kuteybe'nin kitaplarının râvisidir. Hicrî 313 yılında vefat etmiştir.
3. Ahmed b. Mervân el-Mâlikî. "Muhtelefu'l Hadîs" kitabının râvisidir. Hicrî 298 yılında vefat etmiştir.
4. Abdullah b. Ca'fer b. Dürusteveyh el-Fesevî. Hicrî 335 yılında vefat etmiştir.
5. Ahmed b. el-Huseyn b. İbrâhîm ed-Dîneverî, Ebû Bekr.
6. Kâsım b. Asbağ el-Mâlikî el-Endelusî. Kitaplarından bazılarını işitmiştir. Hicrî 340 yılında vefat etmiştir.

- İbn Kuteybe'nin kaleme aldığı eserler şunlardır:

Akîde alanında: el-İhtilâfu fî'l Lafzi ve'r Reddu ale'l Cehmîyyeti ve'l Müşebbihe, er-Reddu ale'l Kâili bi-Halkî'l Kur'ân.

Kur'ân ilimleri alanında: Te'vîlu Müşkili'l Kur'ân, Ğarîbu'l Kur'ân, Meâni'l Kur'ân, el-Kırâât, İ'râbu'l Kırâât, Âdâbu'l Kırâe, Kitâbu't Tefsîr.

Hadis ilimleri alanında: Ğarîbu'l Hadîs, Te'vîlu Muhte'lefi'l Hadîs, Islâhu Ğalati Ebî Ubeyd, el-Mesâilu ve'l Ecvibe.

Fıkıh alanında: Kitâbu's Sıyâm, Câmiu'l Fıkh, Kitâbu'l Eş-ribeti Ve'htilâfîn nâsi fihâ, İstimâu'l Ğinâi bi'l Elhân...

Lügat, edebiyat ve şiir alanında: Uyûnu's Şîr, Tabakâtu's Şuarâ, el-Meâni'l Kebîr, Câmiu'n Nahvi'l Kebîr, Câmiu'n Nahvi's Saġîr, Uyûnu'l Ahbâr, el-Cerâsîm, el-Hayl, el-Envâ, Edebu'l Kâtib, Sınâatu'l Kitâbe, Âletu'l Kitâbe, Dîvânu'l Küttâb, Hukmu'l Emsâl, Ferâidu'd Dürer, Kitâbu'l Kalem, el-Vahş, el-Hikâyetu ve'l Mahkî, Tevkîmu'l Lisân, Halku'l İnsân.

Diğer ilimlerde: Risâletun fî Fadli Ebî Bekr es-Sıddık, el-Vuzerâ, el-Merâtibu ve'l Menâkıb, Delâilu'n Nübüvve, Ta'bîru'r Ru'yâ, Fadlu'l Arabi ale'l Acem, Siyeru'l Acem, el-Meysiru ve'l Kîdâh, el-Meârif.

Âlimlerin İbn Kuteybe hakkında söylediklerine gelince, onun hakkında kötü konuşup akîdesine ta'n edenler de vardır, onu savunup hakkında söylenen olumsuz sözlerin yanlışlığını beyan edenler de...

- Hakkında olumsuz sözler söyleyenlerden bazıları:

Ebu't Tayyib el-Halebî (v. 351) şöyle demiştir: "Şu kadar var ki İbn Kuteybe'nin rivâyetleri arasına Kûfeliler'den aktarılan nakiller karıştırılmıştır. İbn Kuteybe bu nakilleri sika râvilerden almamıştır. Yine o ehli olmadığı konularda söz

söylerdi... O âlimlerin nezdinde ne değersizdir!" (Merâtibu'n Nahviyyîn, s. 137)

Ebû Mansûr el-Ezherî (v. 370) şunları söylemiştir: "Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî... Şahsî görüşlerine dayanarak giriştiği kapalı manalara, harflere, sarf ve nahiv illetlerine, müşkil hususlara, garib harflere gelince o bazen bu hususlarda en ufak bir ilme sahip olan kimseye gizli kalmayacak şekilde hata etmiştir. Ayrıca ben onun bilmediği ve ehli olmadığı konularda zanna dayanarak hadis aktardığını gördüm. Ebû Bekr İbnu'l Enbârî'yi de (v. 328) onun gâfil, aklı pek çalışmayan ve ilimsiz biri olduğunu söylerken gördüm." (Tehzîbu'l Luğa, 1/31)

Ebû Abdullah el-Hâkim (v. 405) "Ümmet el-Kutebî'nin yalancı olduğu üzerinde icma etmiştir" demiştir.¹ (Mîzânu'l İ'tidâl, 2/503)

İbn Tağriberdî (v. 874) şöyle demiştir: "ed-Dârakutnî 'O teşbihe meylediyordu' demiştir ki sözleri bunu göstermektedir.² el-Beyhakî de 'Kerrâmiyye'nin görüşünü benimsiyordu' demiş, onun hakkında bunun dışında da bazı şeyler söylemiştir. Dili pis biriydi." (en-Nucûmu'z Zâhira, 3/57)

1) ez-Zehebî "Siyeru A'lâmi'n Nubelâ"da İbn Kuteybe'nin tercemesini aktarırken bu söze şu şekilde karşılık vermiştir: "Bu haddi aşmaktır. Veradan uzaklıktır. Bu sözü görene kadar onu yalancılıkla itham eden birini bilmiyordum!"

2) ez-Zehebî "Siyeru A'lâmi'n Nubelâ"da bu söz hakkında şunları söylemiştir: "'Mir'âtu'z Zemân' sâhibi isnadsız bir şekilde ed-Dârakutnî'den 'İbn Kuteybe teşbihe meylediyordu' dediğini nakletmiştir. Derim ki: Bu sahih değildir. Şâyet ondan sahih olarak aktarılmışsa yazıklar olsun ona! Din hususunda müsâmaha gösterilmez!"

Ayrıca musannifin "Müşebbihe'ye Reddiye" ve "Selefin Sıfatlar Hususundaki İtikâdının Özeti" bölümlerinde söyledikleri onun teşbihten ve ta'tilden uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

- Hakkında olumlu sözler söyleyenlerden bazıları:

İbnu'n Nedîm (v. 385) şöyle demiştir: "Rivâyet ettikleri hususunda doğru sözlü biriydi. Lügati, nahvi, Kur'ân'ın garîbini ve manalarını, şiiri, fıkhi iyi bilirdi. Birçok kitap kaleme almıştır." (el-Fihrist, s. 85)

Ebû Alî el-Halîlî (v. 446) şöyle demiştir: "Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. Birçok ilmi kendisinde toplayan, nahivciliği ve lügatçiliğiyle meşhur âlim. Hadiste önemli bir yere sahiptir. Tarih alanında da bununla meşhurdur. Ebu'l Hasen el-Kattân dedi ki: 'Onu ilk yolculuğum esnasında, Bağdad'da gördüm. Ehil oldua ğunu görmediğimden dolayı ondan ilim yazmadım. Fakat Yemen'den döndüğüm zaman onun kitaplarını görünce buna pişman oldum. Artık kitaplarını ondan, Ebû Bekr el-Müfessir vâsıtasıyla yazdım.'" (el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l Hadîs, 2/262)

el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463) şöyle demiştir: "Sika, dindar ve fazîlet sâhibi biriydi. Meşhur eserlerin ve tanınan kitapların sâhibidir." (Târîhu Bağdâd, 10/170)

İbnu'l Cevzî (v. 597) şöyle demiştir: "Sika, dindar ve fazîlet sâhibi bir âlim idi. Meşhur eserleri vardır." (el-Muntazam, 102/5)

İbn Hallikân (v. 681) "Fazîlet sâhibi sika bir kimseydi" demiştir. (Vefeyâtu'l A'yân, 3/43)

İbn Teymiyye (v. 728) şunları söylemiştir: "O; Ahmed'e ve İshâk'a intisâb edenlerden, Sünnet'in meşhur görüşlerini savunanlardan idi. Buna dâir kaleme aldığı birçok eseri vardır. 'et-Tahdîs bi-Menâkıbi Ehli'l Hadîs' kitabının sâhibi onun hakkında şöyle demiştir: 'O imamların, âlimlerin ve fazîlet sâhiplerinin büyüklerindendir. Onların en iyi eser kaleme alanları, en güzel kitap yazarlarıdır. Yaklaşık üç yüz eseri

vardır. Ahmed'in ve İshâk'ın mezhebine meyilliydi. İbrâhîm el-Harbî ve Muhammed b. Nasr el-Mervezî ile muâsırdı. Mağrib ehli ona büyük değer verirdi. İbn Kuteybe hakkında kötü söz söylemeyi caiz görenin zındık olmasından şüphe edileceğini söylerlerdi. Yine onlar içerisinde İbn Kuteybe be'nin kitaplarından hiçbirinin bulunmadığı bir evde hayır olmadığını söylerlerdi.' Ben (İbn Teymiyye) derim ki: Söylen-
diğine göre Mutezile için el-Câhız neyse Ehl-i Sünnet için İbn Kuteybe odur. Zira el-Câhız nasıl Mutezile'nin hatîbiyse İbn Kuteybe de Ehl-i Sünnet'in hatîbidir." (el-Fetâvâ, 17/391)

ez-Zehebî (v. 748) şöyle demiştir: "Bana Ahmed b. Selâ-me'nin Hammâd el-Harrânî'den haber verdiğine göre o es-Silefî'yi 'İbn Kuteybe'den rivâyette bulunmak câiz değildir' demesi hususunda el-Hâkim'e karşı çıkarken ve 'İbn Kuteybe sika kimselerden ve Ehl-i Sünnet'tendir' derken işitmiş. Yine o 'Ne var ki el-Hâkim onu mezhebinden dolayı hedef almıştır' demiştir. Ben (ez-Zehebî) derim ki: Ben el-Hâkim'in Kerrâmiyye'ye meylettiğini görüyorum. Ayrıca ben Ebû Muhammed'in (yani İbn Kuteybe'nin) 'Müşkilü'l Hadîs' kitabında Allah'ın sıfatlarını isbât edenlerin ve Hanbelîler'in yoluna muhâlif bir şey göremedim. Orada sıfatlarla ilgili haberler tevil edilmeden kabûl ediliyordu. Allah en iyi bilendir... Fakat bu adam hadis ehli değildir. Ancak meşhur âlimlerin büyüklerindendir. Birçok fenne ve önemli ilimlere sahipti." (Siyeru A'lâmi'n Nubelâ, 13/299)

İbn Kesîr (v. 774) şöyle demiştir: "Birçok yararlı ilmi barındıran hârîka ve faydalı kitapların sâhibi... Sika ve değerli bir kimseydi. İlim ehli evinde onun kitaplarından hiçbirisi olmayan kimseye şüpheyile bakardı." (el-Bidâye ve'n Nihâye, 11/56-66)

İbn Hacer (v. 852) şöyle demiştir: "Mesleme b. Kâsım 'Ehl-i Sünnet'ten birçok eser kaleme almış bir lûgatçı, kitap

yazmayı bilen doğru sözlü bir kimse idi' demiştir... İbn Hazm 'Dini ve ilmi hususunda sika idi' demiştir... es-Silefî de 'İbn Kuteybe sika kimselerden ve Ehl-i Sünnet'ten idi' demiştir." (Lisânu'l Mîzân, 3/359)

İbn Kuteybe Bağdad'da vefat etmiştir. Ne zaman vefat ettiği ise ihtilâf konusudur. Hicrî 270, 271 ve 276 söylenen tarihlerdir. Râcih olan hicrî 276 yılında vefat ettiğidir. Çünkü Kâsım b. Asbağ'ın hicrî 274 yılında doğuya gelip İbn Kuteybe'yle görüştüğü zikredilmiştir. Buna ilâve olarak öğrencisi Ebu'l Kâsım İbrâhîm es-Sâîğ onun vefâtının 276 yılında vâki olduğunu söz konusu etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Vefat sebebine gelince öğrencisi Ebu'l Kâsım'ın anlattığına göre o (bir çeşit yemek ya da tatlı olan) herîse yemiş, bundan dolayı ateşi yükselmiş ve şiddetli bir çığlık atmıştır. Sonra öğle vaktine kadar baygın kalmıştır. Bir süre çırpındıktan sonra sâkinleşmiş, sonra seher vaktine kadar durmadan şehâdet getirmiş, sonra da vefat etmiştir. Bu 276 yılının Receb'inin ilk gecesi olmuştur.

Allah Teâlâ ona rahmet etsin ve ortaya koyduğu faydalı ilimlere karşılık onu mükâfâtlandırınsın!³

3) Bu terceme, İbn Kuteybe'nin "Te'vîlu Müşkili'l Kur'ân" kitabının "Müessesetu'r Risâle" baskısında yer alan "Musannifin Tercemesi" bölümünden iktibas edilmiştir.

Müellifin Mukaddimesi

Kendisi için hamdden razı olan; onu vahyinin başı, şükrünün son noktası, nimetinin karşılığı ve cennetinin ehlini kerâmeti içerisine dâhil ettiği zaman onların duası kılan Allah'a hamd olsun. O ki yarattıklarına karşı çok iyidir. Günahkârlara hep affıyla lütufta bulunur. O'ndan uman hüsrana uğramaz. O kendisine dua edeni geri çevirmez. Kendisini hatırlayanı unutmaz. Kulpuna yapışandan koruma ipini kesmez. O'na bütün nimetlerine karşılık her türlü hamdle hamd ediyorum. O'na yakarıp bize kendisinden korkma hissini duyurmasını, kalplerimize her lafızda, her akitte, her bolluk ve darlık anında bizi gözetlediği bilincini içirmesini; sözümüzü kendisi için, işâretimizi kendisine ve yol gösterişimizi kendisine doğru eylemesini; bizi hakkın semtine ve yolun doğrusuna yönlendirmesini; seçilmiş Nebîmiz sallallahu aleyhi ve sellem'e bizden salâtın en fazîletlisini, en çoğunu, en temizini, kendisinin farz kıldığı hakkını ve vacip kıldığı zikrini yerine getirmeye en lâayık olanını iletmesini istiyoruz. Allah'ın ve mukarreb meleklerin salâtı onun, pâk âlinin, bütün nebîlerin ve resûllerin üzerine olsun!

Şeytanın vesvesesinden, tuzaklarından, sinsi hilelerinden ve oyunlarından Allah'a sığınırız. O bu ümmet hakkındaki zannını doğru çıkarmıştır. Onlar üzerine süvarilerini ve piyadelerini sürmüştür. Her bir gözetleme yerinde oturup onları gözetlemiştir. Onlara her tepede bir şirk dikmiş, her türlü şüpheyle onları azdırmaya çalışmıştır. Böylece insanlar öyle bir hâle gelmiştir ki Allah'ın koruduğu pek azı hariç fitneye düşmüş, kendilerini helâk edecek şey hususunda korkuya kapılmış, kendilerini kurtuluşa götürecek yoldan sapmış, Allah'ın sırtlarından kaldırdığı yükü yüklenmiş, kendilerine yüklediği sorumluluktan yüz çevirmişlerdir. Çağrıldıklarında geri durur, nasihate muhatap olduklarında alay eder, kendilerine bir şey sorulduğunda düşünmeden cevap verir, bir şey sorduklarında da zor durumda bırakır olmuşlardır. Dini paramparça etmiş ve bölükler hâline gelmişlerdir. Artık onlar birbirlerine lakaplar takmakta, birbirlerine kâfir diye sövmekte, fırkalarından güç bulmakta ve hevalarına uyma hususunda birbirlerine yardımcı olmaktadırlar. İslâm başladığı gibi garip bir hâle dönmüştür. Bütün bunlardan sonra kılıcın sıyrılmasına, korkunun her tarafı sarmasına, malların ve canların yitmesine hayret edilir mi? Azgınlığımızın artmasından sonra belâmızın artmasından başka bir şey mi beklenir? Bu Allah aramızda dilediği gibi hüküm verinceye dek bu şekilde devam edecektir. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır. Önceleri ilim tâlibi; öğrenmek için dinliyor, amel etmek için öğreniyor, Allah'ın dininde hem kendisine hem de başkalarına faydalı olmak için fıkıh sahibi oluyordu. Zamanımızda ise ilim tâlibi (ilmi) biriktirmek için dinlemekte, kendisinden söz edilmesi için biriktirmekte, başkalarına üstünlük taslamak ve övünmek için ezber yapmaktadır. Önceleri fıkıh hususunda münâzara edenler meydana gelmiş önemli meseleler hakkında, insanların karşı karşıya kaldıkları açık meseleler hakkında münâzara ediyorlardı. Kendisi hakkında münâzara ettik-

leri şey insanları ilgilendiriyordu ve Allah hem söyleyeni hem dinleyeni bununla faydalandırıyor. Şimdiyse münâzaraların ekserîsi ince, kapalı, meydana gelmemiş meseleler etrafında; kitâbetin⁴ hükmü, mülâanenin⁵ hükmü ve muhsan zinâkârın recmi gibi hükme bağlanmış meseleler hakkında cereyân eder hâle gelmiştir. Amaç incelikleri ortaya çıkarmak, meselelerin görülmeyen kısımlarına dalmak ve geçmişteki kişilere reddiye vermek olmuştur. Biri Ebû Hanîfe'ye reddiye verirken öteki Mâlik'e reddiye vermekte, diğeri ise yaldızlı sözleriyle ve sinsi hileleriyle eş-Şâfiî'ye cevap yetiştirmektedir. Sanki o kendisinden önceki birine Allah katında doğru olan bir görüşü hususunda akılları bulandırmak sûretiyle karşı çıktığı zaman asırlar boyunca o görüşle amel eden kimselerin günahlarını yüklenmiş olacağını bilmemektedir! O kendi rey ile konuşmasına rağmen önceki selefeye rey ile konuştukları iddiasıyla ta'n etmekte, kendisi bidat ortaya attığı hâlde başkalarını Allah'ın dininde bidat ortaya atmakla itham etmektedir!

Önceleri münâzara edenler sabır ile şükrün birbirine denk olup olmadığı ve hangisinin diğerinden daha fazîletli olduğu hususunda, vesveseler ve kalbe gelen düşünceler hususunda, nefis ile nasıl mücâhede edileceği ve hevaya nasıl galip gelineceği hususunda münâzara ederlerdi. Sonraları ise münâzara edenler istitâa, tevellüd, tafra, cüz, araz ve cevher⁶ konularında münâzara eder olmuşlardır. Artık onlar gözleri görmeye görmeye rastgele bir yol takip etmektedir-

4) Köle; efendisiyle, azat edilecek olmasına karşılık ona belirli bir miktar mal vermek üzere anlaşır. Buna kitâb, kitâbet ya da mükâtebe denir. Kitâbet Allah Teâlâ'nın şu buyruğunda söz konusu edilmiştir: "Mükâtebe yapmak isteyen kölelerinizde bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın..." (Nûr, 33)

5) Liân ya da mülâane karısının zina ettiğini iddia eden adamla karısının lânetleşmesidir. Bakınız: Nûr, 6-9

6) Bunlar kelâmcıların ortaya attıkları terimlerdir.

ler. Her birinin yolu diğerlerinin yolundan ayrılmıştır. Hevâ onları helâk dizginiyle yönlendirmektedir.

Risâlenin Telifinin Sebebi

Meydana gelen son ihtilâf; önceden beri Sünnet ile Müstün ve Sünnet'e ittibâ ile gâlib olan, her belde- de kendilerine gizli gizli düşmanlık beslenen fakat kendileri düşmanlıklarını kimseden gizlemeyen, görüşler kendilerinden saklanan fakat kendileri görüşlerini kimseden saklamayan, üzerinde oldukları hakkı insanlara haykıran, hiçbir örtünün arkasına gizlenmeyen, ilimle ancak kendilerinin yükselttikleri kimse yükselen, yine ilim hususunda ancak kendilerinin alçalttığı kimse alçalan, ancak andıkları kimse meşhur olan Hadis Ashâbı'nı ilgilendiren bir mesele hakkında olmuştur. Evet, durum bu şekildeydi. Tâ ki şeytan onlara Allah Teâlâ'nın dinde ne bir asıl ne bir fer' kıldığı bir meseleyle tuzak kurdu. Bir mesele ki onu bilmeme hususunda genişlik vardır. (Bilinmese bir şey olmaz.) Onu bilmek ise bir fazîlettir. Derken bu meselenin şerri iyice arttı ve çok önemli bir mesele hâline geldi. Öyle ki Hadis Ashâbı'nın cemaatlerini parçaladı, birliklerini, bozdu, onları güçsüz hâle getirdi ve hasetçilerini onlara güldürdü. Onların dilleri ve elleri birbirlerine yettiği için düşmanlarına ihtiyaç bırak-

madı. Düşmanları onların birbirlerini tekfir ettiklerini, birbirlerini lanetlediklerini gördüğü zaman; ittifak hâlinde gibi oldukları hâlde dağınık, bir gibi oldukları hâlde ayrı olduklarını gördüğü zaman, kendisine karşı düşmanlık besliyorlarken artık kendisiyle barış içinde olduklarını gördüğü zaman onlara güler ve onlarla alay eder oldu.

Nazar ehlinin bu mesele hakkında vâki olduğundan bu yana kelâm etmekten yüz çevirdiğini, belirttiği zaman onun çâresini aramadıklarını, ortaya çıktığı zaman yüzündeki pen çeyi kaldırmadıklarını, tâ ki bunun temelini iyice kuvvetlendiğini, başının iyice yükseldiğini, yetişkinin bu meselede hata yapmayı alışkanlık hâline getirmiş bir şekilde yaşadığını, çocuğun da bu hâl üzere yetiştiğini, alışkanlıkla iyice kök salan ve yaralarının üzerinde et biten hastalığı kalplerden çıkarmanın tabiplere zor geldiğini gördüğüm zaman; Allah'ın bana lütuf olarak bağışladığı, hata yapanların hatası sebebiyle kocaman olan bir mesele hakkındaki bilgiye karşılık bana vacip kıldığı şeyi terk etmem hususunda hiçbir mazerele sahip olmadığımı gördüm. Bu sebeple ilmimin ulaştığı ve takâtimin yettiği ölçüde sorumluluğumun bir kısmını benden düşüreceğini umduğum şeye giriştim. Umulur ki Allah bununla faydalandırır. Şüphesiz o dilediğiyle fayda verendir. Allah'ın (hakkı) söylemesini istediği kimsenin faydayı insanlardan istemesi görevi değildir. Bilakis onun görevi insanlara yol göstermektir. Doğruya ulaştırmak ise Allah'a âittir.

Sözlerim karşısında insanlar üç sınıfa ayrılmaktadır:

Bir adam ki bir topluluğu bir şey söylerken işitmiş ve onların söylediklerini söylemiş, onlara teslim olmuştur. Bu adam ne döner ne de geri adım atar. Çünkü o inandığı şeye düşünerek inanmamıştır ki ondan düşünerek dönsün.

Bir adam ki baş olmanın izzeti, kardeşlerinin ona itaat

etmesi ve şöhret sevgisi onu kibre sevk etmiştir. Onu izzetinden geri döndürecek ve dizginini çekecek ancak -dilediği takdirde- onu yaratandır. Çünkü onun geri dönmesi demek yanlış yaptığını onaylaması ve cehâletini itiraf etmesi demektir ki kibri buna izin vermez. Yine bu; birliğin dağılması, düzenin bozulması, mezhebin kendisine bağladığı kardeşlerinin ayrılması demektir. Allah'ın koruduğu ve kurtuluşa çıkardığı kimse müstesnâ nefisler bundan hoşlanmaz.

Bir adam ki ilmiyle Allah'ın rızasını aramakta, doğruyu bulmak istemektedir. Bu hususta hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmemekte, kendisinden ayrılan herhangi bir kimseden dolayı kendisini yalnız hissetmemekte, kibir onu haktan hiçbir şekilde döndürmemektedir. İşte biz söylediklerimizi bu kimseye söyledik ve ancak onu kastettik.

Yine ben, kitabın diğer meselelerin hâricinde sadece bu konuyla ilgili olmasının doğru olmayacağını düşündüm. Bundan dolayı kitabın baş tarafında Cehmiyye'nin Kitab'dan ve hadislerden tevil ettiği bazı şeyleri -az da olsa- söz konusu ettim ki nimetine karşılık Allah Teâlâ'ya hamd edelim ve hakkın hîleye ihtiyaç duymadığını bilelim. Onlara verdiğim reddiyelerin çoğunda lügavî deliller getirme yolunu takip ettim, bu metodun ötesine ekseriyetle geçmedim.

Kader İnkârcılarına Reddiye

Kelâma gelince o bizim işimiz değildir. Helâk olanların ekserîsi de ondan ve dini kıyasın gerektirdiklerine hamletmekten dolayı helâk olmuştur.

Görmez misin ki kader ehli Allah'ın sırrı olan kaderi üzerinde şahsî görüşlerini kullanarak düşününce ve onu kıyaslarına göre yorumlamaya kalkınca; nefisleri onlara yaratılmışın fitratında var edilen, yaratılmışın yaratılmışı üzerindeki adâleti anlayışına kıyâsen aynı şeyi Allah ile kul arasında da bir hüküm kılmaları gerektiğini göstermiştir? Evet, böylece onlar Allah'ın kullarını başıboş bıraktığını, onları ihmâl ettiğini söylemişlerdir. Kulları da Allah'ın dilemediğini yapanlar, Allah'ın istemediğine güç yetirenler konumuna yerleşmişlerdir. Sanki onlar insanların Allah'ın dilediğinin olacağına, dilemediğinin olmayacağına dâir icmâlarını işitmemişlerdir! Demişlerdir ki: "O nasıl hem saptırır hem azap eder, dileyip mecbur eder, hem kişiyle irâdesinin arasına girer hem de sorumlu tutar? Bunları yapan kimse zulümlerin en büyüğünü yapmış olmaz mı?"

Fakat onlar iki hükmün (yani Yaratıcı ile yaratılmışın) farklılığı hususunda kabul etmeleri gereken şeyi, parçaya sahip olanın bütüne sahip olan gibi olmadığını, yaratılmışların tamamının Allah'a âit olduğunu, O'nun öldürdüğünü ve dirilttiğini, fakir ve zengin kıldığını, sağlıklı ve hasta eylediğini, dilediğine nimetler ihsan ettiğini, risâleti için dilediğini seçtiğini, onu tevîk ile desteklediğini, kalbini nur ile doldurduğunu, onu günahlardan koruduğunu, önüne ve arkasına meleklerden gözetçiler koyduğunu, masiyeti dilemeseydi onları (yani insanları) masiyet işlemeye uygun donatmayacağını, onların bedenlerine -tıpkı melekleri yarattığı gibi- şehvet âletini eklemeyeceğini, onlara düşmanlarını (yani şeytanı) musallat ettikten sonra onlara korunmalarını emretmeyeceğini unutmuşlardır.

Allah'ın korumadığı zayıf kimse; gökler kendisinden yıldızlarla korunan, bu şekilde kulak hırsızlığı yapmaktan taşlanarak men edilen,⁷ görünmeyeceği şekilde kalplere ulaşmasına yol açılan, kanın akağında akan, vesveseler atan ve gizlenen bir varlıktan nasıl korunsun ki? Yine Allah Âdem'i (başta) dünya için yaratmamış, onu cennete yerleştirmiş ve ona ağacı haram kılmıştır. Bununla birlikte onun aldatılmakla karşı karşıya kalacağını ve aldanacağını,

7) İbn Huzeyme'nin "Kitâbu't Tevhîd"de (212) rivâyet ettiğine göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Allah semâda bir işe hükmettiği zaman melekler O'nun sözüne boyun eğerek kanatlarını çırpırlar. Sanki kayanın üzerindeki bir zincir(in sesi)dir. Kalplerinden korku giderildiği zaman 'Rabbimiz ne buyurdu?' derler. (Diğerleri de) bunu diyene 'Hakkı (buyurdu); O Aliyy'dir, Kebîr'dir' derler. Sonra kulak hırsızları bunu işitir. Onlar şu şekilde -Süfyân parmaklarıyla işâret etti- üst üstedirler. Bazen ateş topu kulak hırsızına erişir de onu yakar. Bazen de ona erişmez. Tâ ki (kulak hırsızının biri) onu (yani haberi) kendisinin altında bulunana atar. Diğer de kendisinin altında bulunana atar. O da onu sihirbazın ya da kâhinin ağzına atar. Ona istediği kadar yalan katar. Sonra (sihirbaz ya da kâhin) onu insanlara söyler. İnsanlar da 'Bize şunu şunu söylemişti, onun gerçekleştiğini gördük' derler. O semâdan duyduğu söz ile doğru söyler."

ayağının kaydırılmak isteneceğini ve kayacağını bilmiştir. Sonunda onu cennetten çıkarıp içerisinde onun için belli bir süreye kadar bir karar yeri ve metâ kıldığı yere göndermiştir.

Sözleri prensip edindikleri şey doğrultusunda tekrarlanan bir kâide hâlini aldığı, sözlerini zâhiren güzel ve nefislere yakın gördükleri, dinleyenlerin ilgisini çektiğini ve gâfillerin kalplerini çeldiğini müşahede ettikleri zaman Allah'ın kitabına baktılar da onun kıyaslarını çürüttüğünü ve prensiplerini ibtâl ettiğini gördüler. Bundan dolayı ona zorlama teviller ve gerçekten uzak açıklamalar getirdiler. Onu zor bilmeceler topluluğu yapıp çıktılar. Buna rağmen bu hilelerle nazar ve lügat yönünden doğru olan bir şey ortaya koyamadılar. Örneğin "Dilediğini saptırır" (Nahl, 93) buyruğu hakkında "Dilediğini sapıklığa nisbet eder" dediler. "Dilediğini hidâyet eder" (Nahl, 93) buyruğu hakkında "Dilediğini hidâyete nisbet eder" dediler. Yaratıp yaratmayı tekrar etmedikten sonra onları sapıklığa ya da hidâyete nisbet etmekte ne vardır? Eğer burada maksadı nisbet olsaydı "يُضَلِّلُهُمْ" (dilediğini tatlîl eder) buyururdu. Nitekim "Onları hıyânete, fıska ve zulme nisbet etti" manasında "يُخَوِّنُهُمْ" (Onları tahvîn, tefsîk ve tazlîm eder) denir.⁸

8) Musannif, "Te'vîlu Müşkili'l Kur'ân"da (s. 138-141) bu mesele hakkında şunları söylemiştir: Kader ehli Allah azze ve celle'nin "Dilediğini saptırır, dilediğini hidâyet eder" buyruğu hakkında bunun onları sapıklar ya da hidâyeti bulanlar olarak isimlendirme, sapıklar ya da hidâyeti bulanlar oldukları yönünde hüküm verme babından olduğunu savunmuşlardır. Onlardan bir topluluk "Onları idlâl eder" 'Onları dalâlete nisbet eder' demektir, 'Onları hidâyet eder' de 'Onlara beyan eder, yol gösterir' demektir" demiştir. Böylece iki hükmü birbirinden ayırmışlardır.

Biz lügatte (ifâl babından gelen) "efaltu'r racule" ifâdesinin nisbet etmek manasını içerdiğini bilmiyoruz. Bu manayı dile getirmek istediğin zaman (tefîl babından) "fe'altu" dersin. Örneğin ("Adamı cesârete, korkaklığa, hırsızlığa, hataya, küfre, dalâlete, fıska, fucûra, lahne nispet ettim" manasında) "Şecca'tu'r racule ve cebbentuhû ve serraktuhû

Yine onlar Allah azze ve celle'nin "Bir nefsin Allah'ın izni olmadan iman etmesi olacak iş değildir" (Yûnus, 100) buyruğu hakkında "Yani bir nefsin Allah'ın ilmi olmadan iman etmesi olacak iş değildir" demişlerdir. Buradaki izni meşîet/dileme ve serbest bırakma manasına yormaları gerektiğini bildikleri hâlde bir kimsenin söylediği, "sana meseleyi bildirdim" anlamına gelen "أَذْنُكَ بِالْأَمْرِ" (âzentuke bi'l emri) sözünü delil getirmişlerdir.

Bu tevilleri hem nazar yönünden hem de lügat yönünden doğru değildir.

Nazar yönünden doğru değildir. Çünkü insanların hiçbiri yeryüzünde Allah'ın bilmediği bir şeyin meydana geldiğini söylememiştir ki Allah Teâlâ "Bir nefsin Allah'ın ilmi olma-

---

ve hatta'tuhû ve keffertuhû ve dalleltuhû ve fessaktuhû ve feccartuhû ve lahhantuhû" dersin. Nitekim "...İnne'bneke seraka" (Yûsuf, 81) "İnne'bneke surrik" olarak da okunmuştur. (Bu "Oğlun hırsızlığa nisbet edildi" manasına gelmektedir.) Bu manalardan hiçbiri hakkında (ifâl babı kullanılarak) "efaltu" denmez. Nisbet manasını kastediyorsan böyle söylemezsin.

Nahivcilerden kaderi inkâr düşüncesine sahip bir adam -ki o Ebû Amr el-Cermî'dir- (ifâl babının da tefîl babı gibi nisbet etme manası ifâde ettiğini desteklemek için) şunu hüccet getirmiştir: "Kezzebtu'r racule ve ekzebtuhû. (Aynı manadadır, yalancılığa nisbet etti manasına gelmektedir.) Zira Allah tebârake ve teâlâ 'Onlar seni tekzîb etmiyorlar' (En'âm, 33) yani 'ikzâb etmiyorlar' buyurmuştur." Böylece o "ekzebtu" ile "kezzebtu" fiillerinin bir manaya, "yalana nisbet ettim" manasına geldiğini söz konusu etmiştir. Hâlbuki bu onun yorumladığı gibi değildir. "Ekzebtu'r racule" sözü "Adamı yalancı buldum" manasına gelmektedir. Allah tebârake ve teâlâ'nın tahfîf ile (şeddesiz olarak) "Onlar seni ikzâb etmiyorlar" buyruğu da "Getirdiklerin hususunda seni yalancı bulmuyorlar" manasına gelmektedir. Nitekim sen "Adamı ibhâl, icbân, ihmâk ettim" dersin ve bununla "Adamı cimri, korkak ve ahmak buldum" manasını kastedersin.

İbn Kuteybe'nin sözleri burada sona ermektedir. Daha fazla açıklama için musannifin "Te'vîlu Müşkili'l Kur'ân" kitabına müracaat edilebilir. Musannif orada bu konudaki diğer itirazlara cevap vermekte ve ileri sürülen diğer hüccetleri çürütmektedir.

dan iman etmesi olacak iş değildir" demiş olsun. İnsanlar ancak meşîet ve serbest bırakma manasına gelen izin hususunda ihtilâf etmiştir. Kaderi isbât edenler demişlerdir ki: "Allah insanların tamamının iman etmesini dilememiştir. Dileseydi muhakkak iman ederlerdi. Şu hâlde bir nefsin Allah dilemedikçe ve serbest bırakmadıkça iman etmesi olacak iş değildir."

(Kaderi inkâr eden) kader ehli ise şöyle demiştir: "Allah her bir nefis için bunu dilemiş ve serbest bırakmıştır. Dolaşısıyla bir nefis dilerse iman edebilir."

Bu sözün (yani âyetin) öncesinde isbât ehlinin savunduğu görüşü destekleyen bir delil vardır. Şöyle ki: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Kureyş'in iman etmesini istiyordu da bunun üzerine Allah ona şu buyruğunu indirdi:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى
يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

"Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin tamamı iman ederdi. Sen mi insanları mümin olsunlar diye zorlayacaksın?" (Yûnus, 99)

Bunun arkasından da şöyle buyurmuştur:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

"Bir nefsin Allah'ın izni olmadan iman etmesi olacak iş değildir." (Yûnus, 100)

Bununla dilemesini ve serbest bırakmasını kastetmektedir.

Görüldüğü üzere sözün başı sonuna delildir. İnsanlar, aralarında hiçbir ihtilâf olmaksızın görüş birliği etmişlerdir

ki kişi "Dileseydim sana gelirdim" dediği zaman söz konusu ettiği kişiye gitmeyi dilememiş demektir. "Dileseydim haccederdim" dediği zaman haccetmeyi dilememiş demektir. "Dileseydim evlenirdim" dediği zaman evlenmeyi dilememiş demektir. Aynı şekilde "Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin tamamı iman ederdi" buyruğunun Allah'ın onların iman etmesini dilemediği anlamına gelmesi gerekir.

أَنْ لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا

"Allah dileseydi insanların tamamını hidâyet ederdi" (Ra'd, 31) buyruğunun ve

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا

"Dileseydik her nefse hidâyetini verirdik" (Secde, 13) buyruğunun da böyle anlaşılması gerekir.

Muhâlifimiz "Allah 'Dileseydi mutlaka cebren/zorla iman ederlerdi fakat onları zorlamayı dilemedi' demek istemiştir" derse ona şöyle denir: Allah onların iman etmelerini hiçbir hâlde dilememiştir. İman etmelerini hangi yoldan düşünürsen düşün!

Yine şöyle denir: Onların nezdinde Allah kullarına her hâlde onlar için aslah (en iyi) olanı yapar. Şimdi ikisinden hangisi onlar için daha iyidir? Onları imana zorlaması ve bunun sonucunda iman etmeleri mi yoksa onları kendi hâllerine bırakması ve kâfir olmaları mı? Bu, tevillerinin nazar yönünden doğru olmadığının isbâtıdır.

Lügate gelince: Lügate iznin ilim olarak yorumlanması mümkün değildir. Çünkü izin (ilim değil) izindir. Görmez misin ki biri sana "أَعْلَمْتُكَ خُرُوجَهُ إِغْلَامًا" (a'lemtuke hurûcehû i'lâmen) manasında "قَدْ أَذْنُكَ بِخُرُوجِ الْإِمِيرِ إِذَا نَا" (âzentuke biz

hurûci'l emîri îzânen) dese⁹ ona vereceğin cevap “سَمِعْتُهُ” “قَدْ أَذِنْتُ لِقَوْلِكَ أَذْنًا” manasına gelen şu kelimelerdir:

“Ezen” (أَذِنَ) masdarından alınan îzân (إِذَان), haberi kulağa düşürmektir. “Ezen”(أَذِنَ) ise haberi dinlemek ve bilmektir. Adiyy b. Zeyd şöyle demiştir:

أَيُّهَا الْقَلْبُ تَعَلَّنْ بِدَدَنْ إِنَّ هَمِّي فِي سَمَاعٍ وَأَذَنْ

Namaz ezânı da bu kapsamdadır. O, namazı insanlar bil-sinler diye onlara duyurmaktan ibârettir.

Yine Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur:

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“Allah ve Resûlü'nden bir ezândır...” (Tevbe, 3)

Yani bir duyuru ve bildiridir. Bir şey hakkında izin vermek ise onu dilemen ve serbest bırakmandır. Örneğin “أَذِنْتُ لَهُ فِي الْخُرُوجِ إِذْنًا” (ezintu lehû fi'l hurûci iznen) dersin.¹⁰ Bu lügat üzerinde düşünen ve lügati anlayan bir kimse için hiç kapalı olmayan bir husustur.¹¹

Yine onlar Allah azze ve celle'nin şu buyruğunu Allah lafzının nasbı ile okumuşlardır:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا

9) Emîrin çıktığını sana duyurdum, bildirdim.

10) Çıkması hususunda ona izin verdim.

11) Özetle: Dinlemek ve bilmek manasına gelen filin masdarı “ezen”-dir. Serbest bırakmak manasına gelen filin masdarı ise “izn”dir. Âyet-te “izn” masdarı geçtiğine göre bunun bilmek manasına yorulması mümkün değildir.

“Allah kimi hidâyet etmeyi dilerse onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse onun göğsünü dar ve sıkıntılı kılar...” (En'âm, 125)

Böylece hidâyeti ve sapıklığı irâde etmenin Allah'a değil kula âit olduğunu söylemişlerdir.¹² Bu hususta en büyük hatayı yapmışlar ve en imkânsız sözü söylemişlerdir. Allah'ın ismi irâdeden sonra geldiği hâlde irâdenin kula râci olması mümkün değildir. Allah ismi kârîlerin ittifâkıyla merfûdur. Kârîlerden biri Allah lafzını mansûb olarak okumuş olsaydı o zaman âyet muhâlifimizin kastettiği manaya daha yakın olurdu. Fakat bu yine de câiz olmazdı. Çünkü bu durumda söze “مِنْ” (min) harf-i cerrinin eklenmesi gerekir. Bu durumda manası “مَنْ يُرِيدُ مِنَ اللَّهِ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ” (Kim Allah'tan kendisini hidâyet etmesini isterse Allah onun göğsünü İslâm'a açar) olur. Sonra “min” harf-i cerrini hazf edilir ve Allah lafzı sıla harfinin çekilmesinden dolayı mansûb olur. Nitekim “مَنْ يَنْسِرِقِ الْقَوْمَ مَالَهُمْ يُقْطَعُ” (Men yesriki'l kavme mâlehum yukta') denir ve bununla “مَنْ يَنْسِرِقِ” (Men yesrik mine'l kavmi mâlehum) manası kastedilir.¹³ Fakat bu ancak Araplardan aktarılan sınırlı sayıdaki harflerin bulunduğu yerlerde yapılır. Biz bu harflerin hükümlerini başkalarına uygulamayız ve başka harfleri bu harflere kıyaslamayız.

Yine onlar Allah Teâlâ'nın:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ

“Gerçekten Biz cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için zer' ettik” (A'râf, 179) buyruğu hakkında “yani

12) Allah lafzı mansûb okunduğu takdirde mana şöyle olmaktadır: “Kim Allah'tan kendisini hidâyet etmesini dilerse Allah onun göğsünü İslâm'a açar...”

13) Kim insanlardan mallarını çalarsa eli kesilir.

ittik ve attık" demişlerdir. Onlardan bazıları, el-Musak kib el-Abdî'nin devesi hakkındaki şu sözünü delil getirmiştir:

تَقُولُ إِذَا ذَرَأْتُ لَهَا وَصِيْنِي أَهَذَا دِيْنُهُ أَبَدًا وَدِيْنِي

Kolanımı üzerine attığım zaman der ki:

Ebediyen âdetimiz bu mu olacak?

Bu lügati bilmemektir ve bir tashiftir. Bu kelime noktasız dâl harfi ile "ذَرَأْتُ" (dera'tu) şeklindedir. Allah ise zâl harfi ile "وَلَقَدْ ذَرَأْنَا" (ve lekad zera'nâ) buyurmuştur. Zannımca onlar Arapların "أَذْرَثُهُ الدَّابَّةُ عَنْ ظَهْرِهَا" (ezrathu'd dâbbetu an zahrihâ)¹⁴ dediğini bununla "الْقَثَّةُ" (elkathu)¹⁵ manasını kastettiğini işitmişler ve "ذَرَأْنَا" fiilinin de bu kapsamdan olduğu vehmine kapılmışlardır.

Burada "فَعَلْنَا" (fealnâ) veznindeki "ذَرَأْنَا" (zera'nâ) hemzesizdir. Dolayısıyla söz konusu ettikleri mana kastedilmiş ol- saydı "لَقَدْ أَذْرَيْنَا لِجَهَنَّمَ" (lekad ezraynâ li-cehennem) denmesi gerekirdi.

Onlar "ذَرَثُهُ الرِّيحُ" (zerathu'r rîh)¹⁶ sözünü ve Allah'ın şu buyruğunu işitmişlerdir:

فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ

"...Sonra rüzgarın savurduğu bir çerçöp hâline geldi..." (Kehf, 45) Buradaki fiil "savurduğu" ve "attığı" manasına gelmektedir. İşte onlar bunu işittiklerinden dolayı vehme kapılmışlardır. Fakat (önceki âyette) savurma ve atma manası kastedilseysi mutlaka "وَلَقَدْ ذَرَيْنَا لِجَهَنَّمَ" (ve lekad zera'nâ li-cehennem) denirdi. Oradaki "ذَرَأْنَا" (zera'nâ) fiilinin "خَلَقْنَا"

14) Binek onu sırtından attı.

15) Attı.

16) Rüzgâr onu savurdu.

(halaknâ/yarattık) manasından başka bir manaya gelmesi mümkün değildir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur:

ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ

“...Sizi yeryüzünde zer’ etti...” (Mü’minûn, 79)

يَذَرُوكُمْ فِيهِ

“...Sizi orada zer’ ediyor...” (Şûrâ, 11) Yani sizi rahimlerde yaratıyor. Yine aynı kapsamdan olmak üzere kişinin çocuklarına “ذُرِّيَّةُ الرَّجُلِ” (zürriyyetu'r racul)¹⁷ denmiştir. Çünkü adamın çocukları Allah'ın yarattıklarıdır.

Yine onlar Allah'ın:

إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ

“Bu ancak Senin fitnendir ki onunla dilediğini hidâyet eder, dilediğini de saptırırsın” (A'râf, 155) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: “Bu ancak Senin bir ihtiyârın/seçimindir. Bununla dilediğini yani fâsıkları saptırır, dilediğini de yani müminleri hidâyet edersin.”

Buna Allah'ın şu buyruğunu delil getirmişlerdir:

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

“O bununla ancak fâsıkları saptırır.” (Bakara, 26) Burada fâsıklar kâfirlerdir. Çünkü Allah âyetin başında şöyle buyurmuştur:

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا

“Küfredenlere gelince onlar 'Allah misâl olarak bu-

¹⁷) Adamın çocukları.

nunla neyi kastetti ki?' derler." (Bakara, 26)

Onun sapmış olanı saptırması ya da hidâyete ermiş olanı hidâyet etmesi nasıl söz konusu olabilir?

"Kâfir sapıklığı diler, mümin de hidâyeti diler" derlerse bu noktada âyetin manası onları yalanlar. Şöyle ki kavmin (yani Mûsâ'nın kavminin) buzağı sebebiyle düştükleri fitne şuydu: Buzağı bir miktar gümüşten ve zînet eşyalarından ibâretti. Sonra böğürmesi olan bir heykele dönüştü. Bundan dolayı onlar İslâm'dan dönüp buzağıya ibâdet ettiler. Bundan önce Benî İsrâîl'in Mûsâ'sının beraberinde tek bir kâfir bile yoktu. Eğer bundan önce kâfir olsalardı Mûsâ öfkelenmez ve levhaları atmazdı. Bu göstermektedir ki buradaki sapıklık müslümanlarda vukû bulmuştur.

Allah azze ve celle'nin "O bununla ancak fâsıkları saptırır" buyruğuna gelince bu yahudilerden Allah azze ve celle'nin şu buyruklarını işiten bir topluluk hakkında nâzil olmuştur:

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ

"Allah'tan başka velîler edinenlerin misâli örümceğin misâline benzer." (Ankebût, 41)

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ
الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ

"Allah'tan başka duâ ettikleriniz bir araya gelseler dahi bir sinek bile yaratamazlar. Sinek kendilerinden bir şey alıp götürse onu sineğin elinden kurtaramazlar." (Hacc, 73)

Evet onlar Allah azze ve celle'nin bu buyruklarını işitmişler ve "Allah'a lâayık olmayan bu misâller de neyin nesidir?" demişlerdir. Bunun üzerine Allah azze ve celle şu buyruğunu

indirmiştir:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا

“Şüphesiz Allah misâl olarak bir sivrisineği ve bundan ötesini getirmekten hayâ etmez.” (Bakara, 26) Yani sineği ve örümceği misâl getirmekten de hayâ etmez.

Buna karşılık onlar “Allah insanların birçoğunun inkâr edeceği ve kendisi sebebiyle sapmış olacağı bir misâlle neyi kastetmiştir?” demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا
الْفَاسِقِينَ

“İman edenler var ya, onlar onun Rablerinden gelen hak olduğunu bilirler. Küfredenlere gelince onlar ‘Allah misâl olarak bununla neyi kastetti ki?’ derler. O bununla birçoğunu saptırır. Yine bununla birçoğunu hidâyet eder. O ancak fâsıkları saptırır.” (Bakara, 26) Yani yahudileri saptırır. Çünkü onlar misâl sebebiyle sapmışlar ve misâli inkâr etmişlerdir. Onlardan başkası misâli inkâr etmemiştir.

Bir söz zâhiri umûm/genellik ifâde ettiği hâlde manası hâss/özel olarak gelir. Örneğin Mûsâ aleyhisselâm “Ben müminlerin ilkiyim” (A'râf, 143) demiştir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de “Ben müslümanların ilkiyim” (En'âm, 163) demiştir. Fakat onlar bütün zamanlardaki her bir mümini ve her bir müslümanı kastetmemişlerdir. Mûsâ kendi zamanının müminlerini, Nebîmiz de kendi zamanının müslümanlarını kastetmiştir. Selâm onların üzerine olsun.

Kezâ Allah Teâlâ, Benî İsrâîl hakkında “Sizi âlemlere üstün

kıldı" (A'rûf, 140) buyurmuştur. Hâlbuki Allah onları Muham-med sallallahu aleyhi ve sellem'den üstün kılmamıştır. Ümmet-lerini de onun ümmetinden üstün kılmamıştır. O ancak Benî İsrâîl'in zamanındaki âlemleri (toplumları) kastetmiştir.

Yine onlardan önceden beri işitegeldiğimiz bir şey var-
dır ki kendileri için bundan razı olmuş, kitaplarında bunu
tedvîn etmiş; âlimleri, câhilleri, gençleri ve yaşlıları bunun
üzerinde görüş birliği etmiştir. Onlardan işitegeldiğimiz şey
Allah azze ve celle'nin şu buyruklarının tevili hakkındadır:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ
عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"İlâhını hevâsı edinen, Allah'ın kendisini bir ilim
üzere saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gö-
züne bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Onu Al-
lah'tan sonra kim hidâyete iletecektir? Hâlâ öğüt almaz
mısınız?" (Câsiye, 23)

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَفِيَّ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ
أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ

"Biz onların boyunlarında çenelerine kadar daya-
nan demir halkalar kıldık. Bundan dolayı başları yuka-
rı kalkıktır. Yine onların önlerine bir set, arkalarına da
bir set çektik. Böylece gözlerini perdeledik. Artık gör-
mezler." (Yâsîn, 8-9)

خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürle-
miştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Yine onlar
için büyük bir azap vardır." (Bakara, 7)

Onlar Allah'ın bu buyruklarının ve benzerlerinin tevili hakkında "Yani Allah onlara bu hükmü vermiştir" demişlerdir. Fakat biz bu tevil üzerinde düşündüğümüzde ve bu tevili indirilen vahiy ile karşılaştırdığımızda görüyoruz ki bu tevili dile getiren kimsenin Allah'ın kitabını böylesi tevillere hamletmesindeki maksadı mezhebini ayakta tutmaktır.

Onlardan biri indirilen vahyin harflerinden bazılarını başka harflerle değiştirmiştir. Örneğin:

عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ

"Azabımı dilediğime isâbet ettiririm" (A'râf, 156) buyruğunu noktasız sîn harfi ile ve mansûb olarak okumuştur.¹⁸

Yine o Kur'ân'ın neresinde "مُخْلِصِينَ" (muhlasîn) geçiyorsa hepsini kesralı lâm ile (muhlisîn olarak) okumuştur. Gerçi kârîler arasında böyle okuyanlar da vardır.¹⁹

O bununla ihlâsın kulların elinde olduğu ve ihlâs hususunda Allah'ın yaptığı bir şeyin olmadığı manasını çıkarmak istemiştir. Peki o Allah'ın şu buyruğunu ne yapacak:

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ

"Biz onları, (âhiret) yurdu(nu) anma hasletiyle ihlâslı kıldık." (Sâd, 46)²⁰

18) Bu okuyuşa göre mana "Azabımı kötülük edene isâbet ettiririm" olmaktadır.

19) Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dâni "Câmiu'l Beyân"da (s. 566) şöyle demiştir: "Kûfeli kiraat imamları ve Nâfi'; elif-lâm ile geldiği zaman bu lafzı Kur'ân'ın her yerinde fethalı lâm ile (muhlasîn olarak) okumuştur. Diğerleri ise kesralı lâm ile (muhlisîn olarak) okumuştur. 'Dîn' ya da 'dünya' ile zikredildiği takdirde kesralı okunacağı hususunda ihtilâf yoktur."

20) el-Beğavî rahimehullah âyet hakkında şunları zikretmiştir: "Biz onları ihlâs ettik." Yani seçtik. "(Ahiret) yurdu(nu) anmayı." Medine ehli

Yine bazıları Allah'ın:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُثَمِّلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نَمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا

“Küfredenler onlara mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, onlara ancak günahlarını arttırmaları için mühlet veriyoruz” (Âli İmrân, 178) buyruğunu; önce kesralı “إِنَّمَا” (innemâ) ile, ikincisini de fethalı “أَنَّمَا” (ennemâ) ile okumuştur. Bu şekilde şu manayı çıkarmak istemiştir: “Küfredenler günahlarını arttırmaları için kendilerine mühlet verdiğimizizi sanmasınlar. Onlara mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır.” Böylece manayı tahrif etmiş, olageldiği yerden başka bir yere taşımıştır. Allah'ın kâfirlere mühlet vermesinin sebebinin onlar için dilediği bir

---

“hâlisâ” kelimesini muzaf olarak (tenvinsiz) okumuştur. Diğerleri ise tenvinli okumuştur. Muzaf olarak okuyanların kıraatine göre manası “Onlara âhîret yurdunu hatırdâ tutma ve onun için amel etme hasletini verdik” olmaktadır. “Zikrâ” “zikr” (hatırlama) manasına gelmektedir. Mâlik b. Dînâr “Onların kalbinden dünya sevgisini ve dünyayı hatırlamayı çekip aldık, onlara âhîreti sevmeye ve âhîreti hatırlama hasletini verdik” demiştir. Katâde “Onlar âhîrete ve Allah azze ve celle'ye çağırıyorlardı” demiştir. es-Süddî “Onlara âhîretten korkma hasleti verilmişti” demiştir. Manasının “Onlara âhîrette olanların en faziletli-sini verdik” olduğu da söylenmiştir. İbn Zeyd dedi ki: “Tenvinli olarak okuyanlara göre manası ‘hâlis bir haslet (verdik)’ olmaktadır. Bu haslet (âhîret) yurdu(nu) hatırdâ tutmaktır.” Buna göre “zikrâ'd dâr” “hâlisâ”-dan bedel olmaktadır. el-Begavî'nin sözleri burada sona ermektedir.

İbn Cerîr et-Taberî “Tefsîr”inde âyetin tefsîri hakkında vârid olan rivâyetleri aktardıktan sonra şunları söylemiştir: “Bu hususta, tenvîn ile okuyan kimsenin kıraatine göre doğruya en yakın olan kavil şöyle denmesidir: Bunun manası şudur: Onlara büyük bir haslet verdik ki bu haslet âhîret yurdunu hatırlamaktır. Bundan dolayı onlar dünyada âhîret için amel ettiler. Allah'a itaat edip O'nun kendilerini gözetlediğinin bilincinde oldular. Onların bu şekilde nitelenmelerinin kapsamına Allah'a ve âhîret yurduna çağırımları da girer. Çünkü bu da Allah'a itaat kapsamındadır. İzâfetle okuyan (yani “hâlisâ”yı muzaf kılan) kimsenin kıraatine göreyse doğruya daha yakın olan kavil şöyle denmesidir: Bunun manası şudur: Onları âhîret yurdu hakkında zikredilenler için seçtik...”

hayır olduğunu söylemiştir!

Bazıları bunu onun âyeti "لِيَزِدُوا إِيمَانًا" (imanlarını arttırmaları için) diye okuduğunu ileri sürerek açıklamış ve bu kelimeyi; sonsuza kadar kalacağı ve insanların onu bir kıraat edineceği ümidiyle bazı mushaflara sokmuştur. Fakat Allah âyetin sonunda "Onlar için alçaltıcı bir azap vardır" buyurub yorken planladığını nasıl elde etsin?!

Cebriyye'ye²¹ Reddiye

21) Abdullah b. Abdurrahmân Ebâ Butayn "ed-Düreru's Seniyye"de (s. 359-360) aktarıldığına göre şunları söylemiştir: Selef, Cebriyye'yi de, kader meselesine dalmaları sebebiyle Kaderiyye olarak isimlendirmektedir. Bu sebeple el-Hallal, "es-Sünne" isimli kitabında "Kaderiyye mezhebine ve onların Allah'ın kulları günah işlemeye zorladığı şeklindeki görüşlerine reddiye" şeklinde bir bab başlığı açmış, sonra da Bakıyye'den şunu rivayet etmiştir: "ez-Zebîdî ve el-Evzâî'ye cebr hakkında sordum. ez-Zebîdî dedi ki: 'Allah'ın şanı bundan büyüktür, Allah'ın kudreti mecbur bırakmaktan ve zorlamaktan daha büyüktür. Fakat O, kaza ve kader takdir eder. Kulunu, gerekli kıldığı şeye meyilli olarak yaratır.' el-Evzâî de dedi ki: 'Cebrin Kur'an'da veya Sünnet'te bir aslının olduğunu bilmiyorum. Böyle bir şeyi söylemeye çekinirim. Fakat kaza, kader, yaratma ve yönlendirme Kur'an'dan ve hadislerden bilinir.'"

İbn Teymiyye şöyle demiştir: Tebe-i Tâbiîn'den olan bu iki imamın zikrettiği bu iki cevap, verilebilecek en güzel cevaplardandır. ez-Zebîdî'ye gelince, yukarıda zikredilen şeyi söylemiştir. Çünkü lügatte cebir, kişiye rızası olmaksızın bir şeyi gerekli kılmaktır. Nitekim fakihler, "Kadın evlenmeye mecbur edilir mi? Velisi onu evlenmeye zorlarsa kadın ne yapar?" şeklinde sorular sormuşlardır. İşte ez-Zebîdî bu yüzden "Allah, kişiyi bir şeye zorlamaktan yücedir" demiştir. Çünkü Allah kulu tercih ettiği şeyi yapan, yaptığı şeyden razı olan, terk ettiği şeyden de hoşlanmayan bir kimse kılabilir. Demek ki kişinin tercih ettiği fiilleri yapması durumunda bir cebir söz konusu değildir. Aynı şekilde kişinin hoşlanmayarak ya da istemeyerek terk ettiği amelleri yapmaması durumunda da bir cebir söz konusu değildir.

Rivayet edildiğine göre Süfyân es-Sevrî de cebir görüşünü reddetmiş ve "Allah kullarını bazı şeylere meyilli olarak yaratmıştır." demiştir. Ondan rivayette bulunan kimse ise şöyle demiştir: "Zannediyorum (Süfyan) Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in el-Eşecc Abdulkays'a söylediği "Sen bu iki haslet üzere yaratıldın." buyruğuna işaret etmiştir. el-Eşecc de buna cevaben "Beni sevdiği iki haslet (yani yumuşaklık ve

Kaderi isbât edenlerden bir topluluk, bu kimselerin kader konusunda ifrâta düştüklerini gördüğü ve aralarında ki tartışmalar çoğaldığı zaman; onlara besledikleri buğz ve aralarındaki inatlaşma kendilerini onların aşırılıklarına aşırılıkla mukâbelede bulunmaya ve ifratlarına ifratla karşılık vermeye sevk etti. Bu sebeple Cehm'in katıksız cebri savunan görüşünü dile getirdiler. Emre ve nehye muhatap olup mükellef tutulan kulun hakîkatte hayır veya şer namına herhangi bir şey yapmaya kadir olmadığını, gerçek manada bir fiil ortaya koyamayacağını söylediler. Kula nispet edilen ne kadar fiil varsa her birinin ona -tıpkı canlı olmayan varlıklara nispet edildiği gibi- ancak mecâzen nispet edildiği görüşünü savundular. Örneğin "Duvar eğildi" denir ve bununla "Duvar eğrildi" manası kastedilir. Aynı şekilde "Soğuk gitti" denir ve bununla "Soğuk götürüldü" manası kastedilir. (Bu örnekleri getirdiler.) Hâlbuki iki fırka da hatalıdır ve doğru yoldan sapmıştır.

Eğer durum onların dediği gibi olsaydı kader bir sır olmazdı. Kader üzerinde düşünen kimse de güneşin ışınlarına bakan kimse gibi olmazdı.²² Melekler ne hakkında tartışmış-

---

vakar) üzere yaratan Allah'a hamdolsun" demişti.

el-Mervezî, İmam Ahmed'e, Allah'ın kulları mecbur bıraktığını söyleyen bir adam hakkında sormuş, İmam Ahmed de "Bu bizim görüşümüz değildir" demiş ve bu görüşü reddetmiş, sonra da "Allah dilediğini saptırır, dilediğini de hidayete iletir." (Müddessir, 31) demiştir.

22) Kitabın muhakkiki Ömer b. Mahmûd Ebû Ömer, et-Taberânî'nin "el-Mu'cemu'l Kebîr"de (10/318) şunu rivâyet ettiğini zikretmiştir: Bize Ebû Müslim el-Keşî tahdis etti, dedi ki: Bize Abdullah b. Racâ tahdis etti, dedi ki: Bize Yezîd b. Ebî Seleme Ebû Yûsuf tahdis etti, dedi ki: Vehb b. Münebbih'i şöyle derken işittim: Kör olmadan önce de kör olduktan sonra da İbn Abbâs'ın yanında bulundum. Ona kader soruldu da şöyle dedi: "Onun hakkında insanların en doğru sözlüsünün onun hakkında en câhil olanları olduğunu gördüm. Onun hakkında insanların en çürük sözlüsünün de onun hakkında en fazla bilgiye sahip olanları olduğunu gördüm. Ona bakan (onun üzerinde düşünen) kimsenin güneşin ışınlarına bakan kimse gibi olduğunu gördüm. Kişi onun üze-

lardı?²³ Uzeyr sorusunda ısrarcı olduğu zaman ismi nübüv-

rinde ne kadar düşünürse onun hakkındaki şaşkınlığı o kadar artar.”

“Mecmeu’z Zevâid” (7/201) sâhibi “İsnâdında Yezîd b. Ebî Seleme vardır ki İbn Maîn onun zayıf olduğunu söylemiştir” demiştir.

23) Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Rabbimi en güzel sûrette gördüm. ‘Mele-i Alâ ne hakkında tartışıyor ey Muhammed?’ buyurdu. -İki kere- ‘Ey Rabbim, ey Rabbim!’ dedim. Bunun üzerine elini omuzlarımın arasına koydu. Onun soğukluğunu memelerimin arasında hissettim. Böylece göklerde ve yerde ne varsa bildim.” Sonra şu âyeti okudu: “İşte Biz İbrâhîm’e bu şekilde göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki kesin bir şekilde inananlardan olsun.” (En’âm, 75) “Mele-i Alâ ne hakkında tartışıyor ey Muhammed?” diye sordu. (Günahların) keffâretler(i) hakkında ey Rabbim’ dedim. ‘Onlar nedir?’ diye sordu. Şöyle cevap verdim: ‘Cuma namazlarına yürümek, mescitlerde oturmak, namazları beklemek, zor şartlara rağmen abdesti tastamam almak...’ Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: ‘Kim bunları yaparsa hayır içinde yaşar ve hayır içinde ölür. Günahlarından da anasından doğduğu günkü gibi temizlenir. Yemek yedirmek, güzel söz söylemek ve geceleyin insanlar uyurken kalkman da dereceler(i) yükselten şeyler)dendir.” Sonra (Rasulullah) şöyle dedi: “Allahım! Ben Senden güzellikleri, kötülükleri bırakmayı, yoksulları sevmeyi, tevbeni kabul etmeni, beni bağışlamayı ve bana rahmet etmeni istiyorum. Bir topluluk hakkında bir fitne irâde ettiğin zaman benim canımı ben fitneye düşmeden al.” Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Bunları öğrenin. Nefsim elinde olana yemin ederim ki bunlar haktır.”

İbn Huzeyme bu hadisi “Kitâbu’t Tevhîd”de (318) rivâyet etmiş, öncesinde bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Ayrıca el-Velîd b. Müslim bir haber rivâyet etmiştir ki ahabî ilminin câhili olan ilim talebelerinin birçoğu onun nakil cihetinden sahih bir haber olduğu yanlışına düşmektedir. Hâlbuki o, hadis ehli âlimlerin nezdinde sahih değildir.”

Kur’ân’da Mele-i Alâ arasındaki tartışmanın hadistekinden farklı bir konuda olduğu geçmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “De ki: O büyük bir haberdur. Sizse ondan yüz çeviriyorsunuz. Tartıştıkları zaman Mele-i Alâ hakkında bir bilginim yoktu. Bana ancak açık bir uyarıcı olduğum vahyedilmektedir.” (Sâd, 67-70)

İbn Kesîr “Tefsîr”inde şöyle demiştir: “Şâyet vahiy olmasaydı Mele-i Alâ’nın Âdem hakkında tartıştığını, İblîs’in Âdem’e secde etmekten imtinâ ettiğini, onun kendisinden üstün olması hususunda Rabbiyle çekiştiğini nereden bilirdim?”

Daha fazla bilgi için İbn Receb’in “İhtiyâru’l Evlâ fî Şerhi Hadîsi İhtisâmi’l Mele’l Alâ” adlı risâlesine müracaat ediniz.

vet divanından niçin silinmişti?²⁴ Âdem tartışmada Mûsâ'ya

24) Muhakkik, et-Taberânî'nin "el-Mu'cemu'l Kebir"de (10/317-318) şunu rivâyet ettiğini zikretmiştir: Bize Ebû Müslim el-Keşî tahdis etti, dedi ki: Bize Abdullah b. Racâ tahdis etti, dedi ki: Bize Mus'ab b. Sivâr, Ebû Yahyâ el-Kattât- Meymûn b. Mihrân- İbn Abbâs radi-yallâhu anhumâ kanalıyla onun şöyle dediğini tahdis etti: Allah Mûsâ (as)'ı gönderip ona Tevrât'ı indirince o "Allah'ım!" dedi. "Sen büyük bir rabsin. Kendine itaat edilmesini istersen Sana itaat edilir. Kendine isyân edilmemesini istersen Sana isyân edilmez. Yine Sen kendine itaat edilmesini istersin. Fakat bu dünyada Sana isyân edilmektedir. Bu nasıl oluyor ey Rabbim?" Bunun üzerine Allah ona "Ben yaptıklarından sorguya çekilmem fakat onlar sorguya çekilirler" diye vahyetti. Mûsâ da bundan vazgeçti. Sonra Allah Uzeyr'i gönderip ona Tevrât'ı Benî İsrâîl'den kaldırdıktan sonra indirince -ki onun Allah'ın oğlu olduğunu söyleyenler bundan dolayı söylemiştir- o "Allah'ım!" dedi. "Sen büyük bir rabsin. Kendine itaat edilmesini istersen Sana itaat edilir. Kendine isyân edilmemesini istersen Sana isyân edilmez. Yine Sen kendine itaat edilmesini istersin. Fakat bu dünyada Sana isyân edilmektedir. Bu nasıl oluyor ey Rabbim?" Bunun üzerine Allah ona "Ben yaptıklarından sorguya çekilmem fakat onlar sorguya çekilirler" diye vahyetti. Fakat Uzeyr'in içi rahat etmedi ve sorduğunu tekrar sordu. Bunun üzerine Allah "Güneşten bir miktar toplayabilir misin?" buyurdu. Uzeyr "Hayır" dedi. Allah "Peki bir ölçek rüzgar getirebilir misin?" buyurdu. Uzeyr yine "Hayır" dedi. Allah "Peki bir miskâl nûr getirebilir misin?" buyurdu. Uzeyr yine "Hayır" dedi. Allah "Peki bir kırât nûr getirebilir misin?" buyurdu. Uzeyr yine "Hayır" dedi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "Aynı şekilde hakkında soru sorduğun şeyi anlamaya da güç yetiremezsin. Ben yaptıklarından sorguya çekilmem fakat onlar çekilirler. Ben senin cezânı ancak ismini nebîler arasından silmem eyleyeceğim. Öyle ki onlarla birlikte anılmayacaksın." Sonra onun ismi nebîler arasından silindi. Nebî olmasına rağmen onlarla birlikte anılmamaktadır. Sonra Allah Îsâ'yı gönderdi. Îsâ; Rabbi nezdindeki konumunu, Kitab'ı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncîl'i bildiğini, anadan doğma körü ve alacalıyı iyi ettiğini, ölüleri dirilttiğini gördüğü zaman "Allah'ım!" dedi. "Sen büyük bir rabsin. Kendine itaat edilmesini istersen Sana itaat edilir. Kendine isyân edilmemesini istersen Sana isyân edilmez. Yine Sen kendine itaat edilmesini istersin. Fakat bu dünyada Sana isyân edilmektedir. Bu nasıl oluyor ey Rabbim?" Bunun üzerine Allah ona şunu vahyetti: "Ben yaptıklarından sorguya çekilmem fakat onlar sorguya çekilirler. Sen benim kulum, resûlüm, Meryem'e attığım kelimem ve Benden bir ruhsun. Seni topraktan yarattım. Sonra sana ol dedim de oldun. Eğer yaptığından caymazsan mutlaka sana da senden önceki arkadaşına yaptığımı yaparım! Ben yaptıklarından

nasıl üstünlük sağlamıştı?²⁵

Kaderin bir sır olmasının sebebi şudur: Senin kudretli gördüğün biri âciz olabilir. Desteği olduğunu sandığın biri men edilmiş olabilir. Yine sen bir kimsenin yeteneğine rağmen mahrum bırakıldığını, başka birinin bir şeyi beceremediği hâlde rızıklandırıldığını görürsün. Cesurun yardımsız bırakıldığını, diğer taraftan korkağın yardıma mazhar olduğunu görürsün. Akıllı kimseyle meseleler hakkında istişâre edilmediğini, ondan faydalanılmadığını, buna karşın saçmalayıp duran basit birine sürekli müracaat edildiğini görürsün. Din hususundaki ilimleri ve düşünme yetileri açısından birbirlerine yakın gördüğün iki âlim aslında birbirlerine hasımdır. Farklı görüşlere sahiptirler. Biri kulların tamamen başıboş bırakıldığını söylerken diğeri katıksız cebri savunur. Diğeri harûrî, öteki de râfızîdir. Yine sen Allah'ın düşmanlarının O'nun dostlarını boyundurlukları altına aldıklarını, onları her türlü öldürme şekliyle öldürüp darmadağın et-

---

sorguya çekilmem fakat onlar sorguya çekilirler." Bunun üzerine İsâ beraberindekileri topladı ve şöyle dedi: "Kader Allah'ın sırrıdır, kendinizi onu anlamakla yükümlü tutmayın..."

el-Heysemî Ebû Yahyâ el-Kattât hakkında "Cumhûrun nezdinde zayıftır; İbn Maîn ise bir rivâyetinde onun sika olduğunu söylemiş, başka bir rivâyetinde ise onu zayıflamıştır" demiştir. (Mecmeu'z Zevâid, 7/203) O, Mus'ab b. Sivâr hakkında ise "Onu tanımıyorum" demiştir. (Mecmeu'z Zevâid, 7/203)

25) İbn Huzeyme "Kitâbu't Tevhîd"de (159) şöyle demiştir: Bize Muhammed b. Yahyâ tahdis etti, dedi ki: Bize Muâviye b. Amr tahdis etti, dedi ki: Bize Zâide tahdis etti. Onun el-A'meş'ten, onun Ebû Sâlih'ten, onun Ebû Hureyre radiyallâhu anh'tan, onun Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den rivâyet ettiğine göre O şöyle buyurmuştur: "Âdem ve Mûsâ birbirleriyle tartıştılar. Mûsâ dedi ki: 'Ey Âdem, sen Allah'ın eliyle yarattığı ve kendisine rûhundan üflediği kimsesin; insanları azdırdın ve onları cennetten çıkardın ha?' Bunun üzerine Âdem şöyle dedi: 'Sen Allah'ın kendisini kelâmıyla seçkin kıldığı Mûsâ'sın; beni Allah'ın benim hakkımda gökleri ve yeri yaratmadan önce yazdığı ve benim de işlediğim bir amel sebebiyle kınıyorsun.' (Rasulullah) buyurdu ki: Böylece Âdem Mûsâ'ya üstün geldi."

tiklerini görürsün.

Yine sen insanları farklı sınıflarda görürsün. Allah onlardan bazılarına nimetler bağışlamış, onları yeryüzünün verimli ve bereketli kısımlarına yerleştirmiş, onlara ikramda bulunmuş ve hizmetçiler vermiştir. Yüzlerini güzel, renklerini beyaz yapmıştır. Onları tatlı ve temiz suyla sulamış, temiz rızıklarla rızıklandırmıştır. Onlara her üründen yedirmiştir. Onlara çok akıl vermiş, anlayışlarını keskin kılmıştır. Dillerine hikmeti, akıllarına ilmi koymuştur. Resûlleri onlar arasından, onlara yakın yerden çıkarmıştır. Bunlar, Allah'ın fazlıyla bizi sâkini kıldığı bu bölgenin halkı için söz konusudur.

Allah insanlardan bazılarını ise yeryüzünün kenarına köşesine, kurak beldelere yerleştirmiştir. Onları zelîl ve çıplak kılmış, çirkin yaratmıştır. Onları tuzlu ve acı suyla sulamıştır. Gıdalarını böceklerden ve otlardan ibâret kılmıştır. Akli onlardan almıştır. Onları resûllerin gönderildiği veya davetin ulaştığı yerlerden uzak kılmıştır. Bundan dolayı onlar hayvanlar gibidirler. Hatta yolca daha sapıktırlar. Sonra onları cehenneme odun, ateşine yakıt yapmıştır. Zenciler, siyâhîlerin birçok farklı sınıfı, acemlerin çeşitli sınıfları, Ye'cûc ve Me'cûc zikrettiklerimize örnektir. Şimdi bunların Allah'a karşı, O'nun başkalarına ihsan edip de kendilerinden esirgediği şeyi hüccet olarak ileri sürme hakları var mıdır?

Hayır! Allah'ın hayâtına yemin ederim ki hiç kimsenin Allah'a karşı ileri sürebileceği bir hüccet yoktur. Hiç kimsenin O'nun üzerinde bir hakkı yoktur. Hiç kimsenin, yarattıkları hususunda Allah'la ortaklığı yoktur. Bilakis hüccet-i bâliğa O'nundur.²⁶ O dilediğini yapandır.

26) el-Begâvî rahimehullah Allah Teâlâ'nın "De ki: Hüccet-i bâliğa Allah'ındır, dileyseydi mutlaka hepinizi hidâyet ederdi" (En'âm, 149) buyruğu hakkında şunları söylemiştir: "De ki: Yarattıkları üzerindeki bâliğ yani tam ve eksiksiz hüccet; kitap, resûl ve beyân ile Allah'ındır. Di-

Kader hakkında söylenecek hak söz şudur: Bilmelisin ki Allah âdildir ve zulmetmez. Nasıl yaratırsa yaratsın, nasıl takdîr ederse etsin, nasıl verirse versin, nasıl esirgerse esirgesin. Hiçbir şey O'nun kudretinin dışına çıkmaz. Onun semalarındaki ve arzındaki mülkünde dilediğinden başkası olmaz. O'nun hiç kimseye borcu yoktur ve hiç kimsenin O'nun üzerinde bir hakkı yoktur. Verirse lütfundan verir. Esirgerse âdilâne esirger. Kullar da bir istitaata (yapabilirliğe) sahiptirler. Amel ederler ve yaptıklarının karşılığı kendilerine verilir. Yine Allah'ın bir latîfesi vardır ki onu dilediğine ihsan eder ve sevdiğine bağışlar. Onu kalplere düşürür de kalpleri taatine yönlendirir. Diğer taraftan bu latîfeyi (azap) buyruğunun kendisi hakkında kesinleştiği kimseden esirger. İşte âdemoğlunun ilminin Allah azze ve celle'nin kaderi hakkında ulaşabileceği son nokta burasıdır. Bundan gayrisi ondan saklanmıştır.

---

leseydi mutlaka hepinizi hidâyet ederdi. Bu o'nun kâfirin iman etmesini dilemediğine delâlet etmektedir. Dileseydi onu mutlaka hidâyet ederdi."

İbn Kesîr de şöyle demiştir: "Onlara de ki ey Muhammed: Hidâyet ettiğini hidâyet etmesi, saptırdığını da saptırması hususunda bâliğ hüccet yani eksiksiz hikmet Allah'ındır. Dileseydi mutlaka hepinizi hidâyet ederdi. Bunların hepsi O'nun kudreti, dilemesi ve seçimi iledir..."

Sıfatları Nefyeden, Mecâzı Savunan ve Allah'ın Sıfatlarının Tamamının Tek Bir Manaya Geldiğini Söyleyenlere Reddiye

Diğer bazıları düşünmekte derinleşip maksatlarının teşbihi Yaratıcı'dan nefyederek tevhîdi sahih hâle getirmek olduğunu söylediler ve bundan dolayı hilm, kudret, celâl ve af gibi sıfatları ibtâl ettiler.

Dediler ki: "O Halîm'dir fakat 'bir hilm ile' demeyiz. O Kâdir'dir fakat 'bir kudret ile' demeyiz. O Âlim'dir fakat 'bir ilim ile' demeyiz."²⁷

27) Osmân b. Saîd ed-Dârimî "Bişr el-Merîsî'ye Reddiye"sinde (s. 41-42) şunları söylemiştir: "Yine el-Merîsî Allah'ın 'Şüphesiz Allah İşiten'dir, Bilen'dir' ve 'Allah kulları Gören'dir' buyrukları hakkında 'İşitmesi olmadan sesleri işitir ve görmesi olmadan renkleri görür' demiştir. 'Kulları Gören'dir' buyruğunun 'Onları bir görüşle görür' manasına değil 'Onları bilir' manasına geldiğini, onlara bir gözle bakmadığını iddia etmiştir. Yine o, kör bir gözle görmediği hâlde onun hakkında 'Ne iyi görüyor!' dendiğini, bununla 'Ne iyi biliyor!' manasının kastedildiğini öne sürmüştür.

Bu sapık el-Merîsî'ye denir ki: Eşek ve köpek bu özellikte olan bir ilâhtan daha güzeldir. Çünkü eşek sesleri bir işitme sıfatıyla işitmekte

Sanki onlar insanların "Affını istiyorum" demeleri hususundaki, aynı şekilde "O hilm ile affeder, kudret ile cezalandırır" demeleri hususundaki icmalarını işitmemişlerdir.

Evet. Kadîr, kudret sahibidir. Âfî, af sahibidir. Celîl, celâl sahibidir. Âlim, ilim sahibidir. Bunların mecaz olduğunu söylerlerse onlara şöyle denir: Kişinin "Allah seni bağışlasın, seni affetsin ve sana hilmiyle muâmele etsin" demesi hakkında ne dersiniz? Mecaz mıdır yoksa hakîkat mi?

Derlerse ki: "Mecazdır. Allah hakîkî manada kimseyi bağışlamaz, kimseyi affetmez ve kimseye hilmiyle muâmele etmez." Böyle bir yola asla girmeyeceklerdir.

"Bunlar hakîkî manadadır" derlerse masdardan türeyen şey hakkında ne gerekiyorsa masdar hakkında da aynısı gerekir.²⁸ Çünkü biz şöyle deriz:

"غَفَرَ اللَّهُ مَغْفِرَةً" (Ğaferallâhu mağfîraten)²⁹

"عَفَا عَفْوَ" (Afâ afven)³⁰

"حَلِمَ حِلْمًا" (Halime hilmen)³¹

---

ve renkleri bir gözle görmektedir. Senin ilâhın ise söylediğine göre kör ve sağırdır. İşitme sıfatıyla işitmez ve görme sıfatıyla görmez. Sesi tıpkı işitme sıfatları olmayan duvarların ve dağların algıladığı gibi algılar. Renkleri bir görme sıfatı olmaksızın müşâhede yoluyla görür. Senin iddiana göre böyledir."

Sonra bu konuda açıklamalarda bulunmaya devam etmiş ve muhâliflerin hüccetlerini çürütmüştür. Daha fazla bilgi için oraya müracaat ediniz.

28) Yani masdardan türeyen fiilin hakîkî manada olduğunu söylüyorlarsa masdarın da hakîkî manada olduğunu söylemeleri gerekir. Zira fiil masdardan sâdır olmuştur. Masdar hakîkî olduğu hâlde ondan sâdır olan şeyin mecâzî olması düşünülemez.

29) Allah onu bağışladı.

30) Affetti.

31) Hilmiyle muâmele etti.

Biri hakikat olduğu hâlde diğerinin mecaz olması imkânsızdır.

Yine Allah şöyle buyurmuştur:

إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

“Şüphesiz Benim tuzağım³² sağlamdır.” (A'râf, 183)

Kezâ insanlar havlin ve kuvvetin Allah'a ait olduğu üze-

32) Burada Allah bir masdar olan keydi (tuzağı) kendisine nisbet etmiştir. İbnu'l Kayyım; Allah Teâlâ'nın keyd, mekr ve muhâdaa gibi sıfatlarından söz ederken şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: 'İşte Biz Yûsuf için böyle bir keyd/ tuzak kurduk. Allah dilemedikçe kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyması mümkün değildi.' (Yûsuf, 76) Görüldüğü üzere Allah Teâlâ burada bu tuzağı kendisine nisbet etmiştir. Nitekim O şu buyruklarında da tuzağı kendisine nisbet etmiştir: 'Onlar tuzak (keyd) kurarlar. Ben de tuzak kurarım.' (Târik, 15-16) 'Onlar bir tuzak (mekr) kurdular. Biz de bir tuzak kurduk.' (Neml, 50) 'Onlar tuzak kurarlar. Allah da tuzak kurar. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.' (Enfâl, 30) Bunların mekr, keyd, istihzâ (alay) ve hidâ' olarak isimlendirilmesinin istiâre ve mecâz-ı inukâbele bâbından olduğu söylenmiştir. (Yani buna göre Allah'ın tuzak kurmasının manası tuzak kuranların tuzağına karşılık vermesidir...) Buna örnek olarak Allah'ın 'Bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür' (Şûrâ, 40) ve 'Artık kim size karşı haddi aşarsa size karşı haddi aştığı ölçüde ona karşı haddi aşın!' (Bakara, 194) buyrukları getirilmiştir. (Kötülüğe mislince karşılık vermek kötülük değildir. Aynı şekilde haddi aşan kimseye haddi aştığı ölçüde karşılık vermek haddi aşmak değildir. Bu âyetlerde kastedilen kötülüğe ve haddi aşmaya karşılık vermektir.)

Bir de şöyle denmiştir ki doğruya daha yakın olan budur: Allah'ın bunlarla isimlenmesi, bâbında hakikî manadadır. Zira mekr bir şeyi başkasına gizli bir yolla ulaştırmaktır. Keyd ve muhâdaa da bu manadadır. Fakat bunlar iki kısımdır. Birincisi çirkin olan kısımdır ki bu bir şeyi onu hak etmeyen birine ulaştırmaktır. İkincisi güzel olan kısımdır ki bu bir şeyi onu hak eden birine ona bir ceza olmak üzere ulaştırmaktır. Birincisi yerilmiş, ikincisi övülmüştür. Rab Teâlâ ancak kendisinden dolayı övüleceği tuzağı adâletinin ve hikmetinin bir gereği olarak kurar. O zâlimi ve fâciri ummadığı yerden yakalar. Zâlimlerin kullarına yaptığı gibi yapmaz.” (İ'lâmu'l Muvakki'n an Rabbi'l Âlemîn, Dâru İbni'l Cevzî baskısı, c. 5, s. 157)

rinde icma etmişlerdir.³³ Buradaki havl, hîledir.³⁴

Onlar "سَمِيعٌ" (Semî'/İşiten) ve "بَصِيرٌ" (Basîr/Gören) hakkında da şöyle demişlerdir: Bunlar birdir. "Basîr"de ne mana varsa "Semî"de de ancak o vardır. Yine "عَلِيمٌ" (Alîm/Bilen) ne mana ifâde ediyorsa bu ikisinde de aynı mana vardır.

Allah yahudilerin "Allah fakirdir, biz zenginiz" (Âli İmrân, 181) dediklerini onlar bunu söyledikleri zaman işitmiştir fakat onlar bunu söylemeden önce de bunu biliyordu. Şimdi birinin çıkıp "Allah bu sözü onlar söylemeden işitmiştir" demesi mümkün müdür?

Kezâ Allah kocası hususunda çekişen kadının çekişmesini ve Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile konuşmasını o çekiştiği ve konuştuğu zaman işitmiştir. Fakat bunu o çekişmeden ve konuşmadan önce de biliyordu. Şimdi birinin çıkıp "Allah bunu bu olay olmadan işitmiştir" demesi mümkün müdür? Bu mümkün olmadığına göre "Semî"de, "Alîm"de bulunmayan bir mananın bulunduğu anlaşılır.

Yine Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى

"Şüphesiz Ben sizinleyim. İşitir ve görürüm." (Tâhâ, 46)³⁵

33) Musannifin insanların havlin ve kuvvetin Allah'a ait olduğu üzerinde icma etmiş olmalarını zikretmesinin sebebi, bu ikisinin masdar kalıbında olan birer sıfat olmalarıdır. Bunda Allah'ın isimlerini isbât edip sıfatlarını nefyeden Mutezile'ye reddiye vardır.

34) Burada hîle, herhangi bir şey üzerinde tasarrufa kâdir olma manasına gelmektedir.

35) Burada "görürüm" "işitirim"e atfedilmiştir. Atıfta asıl olan, ma'tûfun ma'tûfun aleyhten farklı olmasıdır. Ortada bunun aksine delâlet eden bir karîne olmadığı için işitme ve görme Allah'ın iki farklı sıfatıdır.

Kur'ân'ın Yaratılmış Olduğunu Söyleyenlere Reddiye

Yine onlar Allah'ın kelâmının yaratılmış olduğunu söylemişler, bunun delili olarak Allah Teâlâ'nın şu buyruğunu delil getirmişlerdir:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا

“Biz onu arapça bir kur'ân kıldık.” (Zuhruf, 3)

Buradaki “جَعَلَ” (ca'l) fiilinin yaratma manasına geldiğini savunmuşlardır.

Yine onlar delil olarak Allah'ın şu buyruğunu delil getirmişlerdir:

مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ

“Onlara Rablerinden muhdes bir öğüt gelmez ki...”
(Enbiyâ, 2)

Muhdes olan her şeyin yaratılmış olduğunu söylemişlerdir.

Yine onlar "Allah konuştu" sözünün manasının "Bir kelâm vücuda getirdi" olduğunu söylemişlerdir.

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا

"Allah Mûsâ ile gerçekten konuştu" (Nisâ, 164) buyruğunun da "Mûsâ'nın işittiği bir kelâm vücuda getirdi" manasına geldiğini söylemişlerdir.

Bu teville lüğatin ve aklın sınırlarının dışına çıkmışlardır. Çünkü "تَكَلَّمَ اللَّهُ" (tekellmallâhu) "Allah kendi tarafından bir kelâm getirdi" manasına gelir. Nitekim "تَرَحَّمَّ اللَّهُ" (terahhemallâhu) "Allah kendi tarafından bir rahmet getirdi" manasına gelir. Kezâ "تَخَشَّعَ فُلَانٌ" (tehaşşe'a fulânun) "Falan kendi tarafından huşû getirdi/ortaya koydu" manasına gelir. "تَشَجَّعَ" (teşecce'a) "Kendi tarafından bir şecaat/cesâret getirdi" manasına gelir. "تَبَتَّلَ" (tebettele) "Kendi tarafından bir tebettül getirdi" manasına gelir. "تَحَلَّمَ" (tehalleme) "Kendi tarafından bir tehallum getirdi" manasına gelir.

Eğer anlatılmak istenen "Bir kelâm vücuda getirdi" olsaydı "يَتَكَلَّمُ" (yetekellemu) denmesi mümkün olmazdı. "اِخْلَمَ" (ekleme) denmesi gerekirdi. Nitekim "Adam kabahat/çirkinlik ortaya koydu" manasında (ifâl bâbından) "أَفْبَحَ الرَّجُلُ" (akbeha'r raculu) denir. "Güzellik ortaya koydu" manasında "أَصَابَ" (etâbe) denir. "Sefihlik ortaya koydu" manasında da "أَخَسَّ" (ehasse) denir.

Evet, bu mana kastedilmiş olsaydı "اِخْلَمَ اللَّهُ مُوسَى إِخْلَامًا" (Eklemallâhu Mûsâ iklâmen) denmesi gerekirdi. Nitekim "Allah ölü için bir kabir kıldı" manasında "أَقْبَرَ اللَّهُ الْمَيِّتَ" (Akbarallâhu'l meyyite) denir. "Allah hayvanları otlar kıldı" manasında "أَزَعَى اللَّهُ الْمَاشِيَةَ" (Er'allâhu'l mâşiyete) denir. Bunun

daha birçok örneği vardır ki lügat ehline gizli değildir.

Araplar “kelâm”a “lisân” da derler. Çünkü kelâm lisânda olur. Şâir Ümeyye b. Ebi's Salt şöyle demiştir:

وَاسْمَعْ كَلَامَ اللَّهِ كَيْفَ شُكْوُهُ فَاعْجَبْ وَيْلِسُنْكَ الَّذِي تَسْتَنِيذُ

Allah'ın kelâmını işit, nasıldır onun şekilleri?

Şaşırsın ve konuşsun seninle konuşmasını istediğin!

Görüldüğü üzere o önce “Allah'ın kelâmını işit” demiş, sonra “konuşmasını istediğin seninle konuşsun” manasında “يُلِسُنْكَ” (yulsinuke) demiştir. Allah'ın, kelâmını işiten kişiyle konuşuyor gibi olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Allah azze ve celle İbrâhîm'den hikâyeten “Benim için sonrakiler arasında bir doğruluk lisânı kıl” (Şuarâ, 84) buyurmuştur.

Şâir şöyle demiştir:

إِنِّي أَتْنِي لِسَانًا لَا أَسْرُ بِهَا

Bana kendisi sebebiyle sevinmeyeceğim bir lisân geldi

Allah'ın “Biz onu arapça bir kur'ân kıldık” (Zuhruf, 3) buyruğundaki ca'l fiilini Kur'ân'ın yaratılmış olduğuna delil getirmelerine gelince: Ca'l iki manaya da gelebilir. Bu manalardan biri yaratmakken diğeri yaratmak değildir. Yaratmak manasına geldiği yer, onu daha fazla değil tek bir mef'ûl almış hâlde gördüğün yerdir. Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ

“Gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti.”

(En'âm, 1) Burada ca'l yaratma manasındadır.

Kezâ Allah şöyle buyurmuştur:

جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

“Ondan eşini ca'l etti.” (Zümer, 6) Yani ondan eşini yarattı.

“Ca'l”ın yaratma manasına gelmediği yer ise onu iki mefûl almış hâlde gördüğün yerdir. Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi:

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا

“Allah'ı üzerinize kefil kılmış olduğunuz hâlde...”
(Nahl, 91)

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا

“Onu önündekiler ve arkalarındakiler için bir ibret kıldık.” (Bakara, 66)

Aynı şekilde kişi “جَعَلَ فُلَانٌ أَمْرًا فَرَاتِيَهُ فِي يَدَيْهَا” (Ce'ale fulânun emra'mraetihî fî yedihâ) der.³⁶

Eğer onlar Kur'ân'ın herhangi bir yerinde “ce'ale”yi mefûl olarak sadece Kur'ân'ı almış hâlde görmüşlerse Kur'ân'ın yaratılmış olduğuna hüküm versinler! Bunu yaparlarsa onlara uyarız.

Aynı şekilde “muhdes” hiçbir yerde “yaratılmış” manasında değildir. Bunu inkâr ederlerse Allah'ın:

لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا

36) Falan, karısının işini kendisinin eline verdi. Yani boşanması hususundaki kararı karısına bıraktı.

“Belki Allah bundan sonra bir iş ihdâs eder” (Talâk, 1) buyruğu hakkında “bir iş yaratır” desinler!³⁷

Yine Allah şöyle buyurmuştur:

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا

“Belki sakınırlar ya da bu onlar için bir öğüt ihdâs eder.” (Tâhâ, 113) Yani Kur’ân onlar için bir öğüt ihdâs eder. Bunun manası Kur’ân’ın onların nezdinde, onlarda olmayan bir şeyi meydana getireceğidir.

“Onlara Rablerinden muhdes bir öğüt gelmez ki...” (Enbiyâ, 2) buyruğu da böyle anlaşılmalıdır. Yani onların nezdinde daha önce bulunmayan bir öğüt.

37) Musannif burada ihdâsın yaratma manasına değil ortaya çıkarma ve meydana getirme manasına geldiğini ifâde etmektedir.

Sıfatları Tevil Edenlere ve Elin Nimet Olduğunu Söyleyenlere Reddiye

Yine onlar Allah'ın kitabında öncekilerin tevil yoluyla kelimeleri tahrif etmek sûretiyle yaptıklarından daha fazlasını yaptılar. Allah'ın:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ

“Yahudiler ‘Allah’ın eli bağılıdır’ dediler” (Mâide, 64) buyruğu hakkında “Buradaki el nimettir” dediler. Evet biz elin üç şekilde tevil edilebileceğini inkâr etmiyoruz:

Birincisi: Nimettir.

İkincisi: Allah tarafından kuvvettir. Nitekim O şöyle buyurmuştur:

أُولَى الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ

“...Eyd ve basîret sahipleri...” (Sâd, 45) Yani Allah'ın dininde kuvvet ve basîret sahibi olanlar.

Bu kapsamdan olmak üzere insanlar “مَا لِي بِهَذَا الْأَمْرِ يَدٌ” (mâ lî bi-hâze'l emri yedun) derler ve bununla “Bu işi yapacak gücüm yoktur” manasını kastederler.

Üçüncüsü: Bizâtihi eldir.

Lâkin Allah'ın burada nimeti kastetmiş olması mümkün değildir. Çünkü O “Yahudiler ‘Allah'ın eli bağıdır’ dediler” (Mâide, 64) buyurmuştur. Nimet ise bağlanmaz.

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ

“Elleri bağlansın!” buyruğu da onların söylediklerinin aynısıyla verilen bir karşılıktır. Bununla “Nimetleri bağlansın!” manasını kastetmiş olamaz.

Sonra O şöyle buyurmuştur:

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ

“O'nun iki eli de açıktır.” Bununla da “O'nun iki nimeti de açıktır” manasını kastediyor olamaz.

Buradaki elin nimet manasına geldiğini savunmak için ileri sürdükleri hüccetlerden biri de “Elleri bağlansın!” buyruğudur. Onlar “Eğer o bizâtihi eli kastetmiş olsaydı yeryüzünde elleri bağlı olmayan tek bir yahudi bile bulunmazdı” demişlerdir. Bu cehâlet ve ilimsizce dile getirilen zorlama sözler ne kadar hayret vericidir!³⁸

38) Onların bu sözü söylemelerinin sebebi “Elleri bağlansın!” ifâdesinin haber kipinde gelmiş olmasıdır. Onlar bazen bedduâ manasını da ifâde eden bu kalıbı haber manası ifâde ettiği şeklinde yorumlamışlardır. Onlara göre bu, “Elleri bağlandı” demektir. Bunu ileri sürerek, âyette hakîkî manada bir el kastedilmiş olduğu takdirde bütün yahudilerin hakîkî manadaki ellerinin bağlanmış olması gerekeceğini söylemişlerdir. Bu iddiayı ortaya atarken şu hususları gözden kaçırmışlardır:

1) Haber kipi bazen bedduâ manası ifâde eder.

Onlar Allah Teâlâ'nın şu buyruklarını işitmemişler midir:

قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أُكْفِرَهُ

“Canı çıkası insan! O ne nankördür!” (Abese, 17)

قَاتِلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Allah onları kahretsin! Nasıl döndürülüyorlar!”
(Tevbe, 30)

وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا

“Söylediklerinden dolayı lanete uğrasınlar!” (Mâide, 64) Lanet kovmak demektir.³⁹

Şimdi Allah insanların tamamını öldürmüş müdür? Bir topluluğu öldürmüş, başka bir topluluğu kovmuş mudur?⁴⁰ Onlar Arapların “Allah canını alsın, ne iyi tutuyor!”, “Allah onu rezil etsin, o ne iyi şâirdir!” dediklerini de mi işitmeâ mişlerdir?⁴¹ Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in bir adama “Fakir

2) Genel bir lafızla özel bir mana kastedilebilir.

Sonraki dipnotlara bakınız.

39) Musannifin zikrettiği bu âyetlerde haber kipinde gelen fiiller bedduâ ifâde etmektedir.

40) Musannif bu âyetlerdeki manaların “İnsanın canı çıktı”, “Allah onların canını aldı” ve “Lanetlendiler” değil; “Canı çıkasica insan!”, “Allah onların canını alsın!” ve “Lanete uğrasınlar!” olduğunu ifâde etmektedir. Bunlar haber cümleleri olmadıkları için insanın canının çıkmış olması, Allah’ın kâfirlerin canlarını almış olması ya da yahudileri kovmuş olması gerekmez. Haber cümleleri olsalar bile zikredilen hükümlerin söz konusu edilen sınıfın tamamını kapsamaması gerekmez. Çünkü bazen genellik ifâde eden bir lafızla özel bir mana kastedilebilir.

41) Musannif burada haber kipinde gelip haber manası ifâde etmeyen fiillerin örneklerini zikretmeye devam etmektedir. “Allah canını alsın, ne iyi tutuyor!” ve “Allah onu rezil etsin, o ne iyi şâirdir!” cümleleri olayın gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini değil taaccübü (şaşırmayı) ifâde etmektedir. Bu cümlelerde bedduâ manası da yoktur. Araplar

düşesin!” manasında “Ellerin topraklansın!” buyurduğunu da mı duymamışlardır? Nebî sallallahu aleyhi ve sellem böyle buyurmasına rağmen adam fakir düşmemiştir.⁴² Yine o bir kadına “عَفْرَى حَلَقَى” (akrâ halkâ) buyurmuştur. Buna rağmen Allah onu kısır kılmamış ve boğazına bir ağrı vermemiştir.⁴³

Muhâlifimiz bize “Peki buradaki iki el nedir?” diye soracak olursa şöyle deriz: Buradaki iki el insanların bildiği iki eldir. Nitekim İbn Abbâs “İki el iki eldir” demiştir. Nebî sallallahu aleyhi ve sellem de “O'nun iki eli de sağdır” buyurmuştur. Şimdi biri buradaki iki eli bir nimet ya da iki nimet olarak yorumlayabilir mi?⁴⁴ Kezâ Allah:

---

hayranlıklarını bu şekilde ifâde ederler.

42) İmam Ahmed “el-Müsned”de (4/254-255) şöyle demiştir: Bize Vekî' tahdis etti, dedi ki: Bize Mis'ar, Ebû Sahra Câmi' b. Şeddâd-Muğîre b. Abdullah kanalıyla el-Muğîre b. Şu'be'den onun şöyle dediğini tahdis etti: “Bir gece Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e misâfir oldum. Emretti de bir (koyun) parça(sı) kızartıldı. Sonra bıçağı alıp bana ondan kesmeye başladı. Sonra Bilâl gelip ona namazı haber verdi. Bunun üzerine (Rasulullah) bıçağı attı, “Nesi var elleri topraklanasıcının!” buyurdu ve kalkıp namaza durdu.”

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem burada ne Bilâl'in ellerinin topraklandığını (fakir düştüğünü) kastetmiş ne de ona bu yönde bir bedduâ etmiştir. Sadece Arapların kullanageldiği bir ifâdeyi kullanmıştır.

43) Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem bunu Vedâ Haccı'nda hayız görmesi üzerine Safiyye radiyallâhu anhâ'ya söylemiştir. (el-Buhârî, 2/174, 221, 223, 7/75; Müslim, 2/877, 878) Bu lafız da ne haber ne de beddua ifâde etmektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için musannıfın “Te'vîlu Müşkili'l Kur'ân”ına (s. 243-244) bakınız.

44) İbn Huzeyme “Kitâbu't Tevhîd”de şunları söylemiştir: Muattil Cehmiyye ise “O'nun iki eli de açıktır” (Mâide, 64) buyruğunda (iki eli ile kastedilen) mananın “iki nimeti” olduğunu söylemiştir. Şüphesiz bu tevil değil (âyeti) değiştirmektir. Onların bu iddialarını çürüten delil şudur: Allah'ın nimetleri çoktur. Onların sayısını ancak Hâlık ve Bâri olan bilir. Allah'ın eli ise -daha fazla değil- iki tanedir. Nitekim O İblîs'e -Allah'ın lâneti onun üzerine olsun- “Seni iki elimle yarattığıma secde etmekten ne alıyordu?” (Sâd, 75) buyurmuş, böylece O celle ve alâ bize Âdem'i iki eliyle yarattığını bildirmiştir. Şu hâlde kim O'nun Âdem'i nimetiyle yarattığını söylerse Allah'ın kelâmını değiştirmiş olur.

Yine Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: "Arz kıyâmet gününde bütünüyle O'nun avucundadır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür." (Zümer, 67) Şu hâlde iman ehli hiç düşünmez mi ki arzın tamamı kıyâmet gününde O'nun iki nimetinden birinin içinde olmayacak, yine gökler de O'nun diğer nimetiyle dürülmeyecektir.

Akıl sâhibi müminler akletmez mi ki Cehmiyye'nin ortaya attığı bu iddia cehâlet ya da cehâletten daha beter olan bilmezlikten geliştirdi. Hayır, arz kıyâmet günü tamamıyla Rabbimiz celle ve alâ'nın kabzasında, O'nun bir elindedir. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüştür ki o da diğer eldir. Rabbimizin iki eli de sağdır. Onlardan biri sol değildir. Rabbimiz solunun olmasından münezzehtir. Zira iki elden birinin sol olması yaratılmışların alâmetlerinden olur. Rabbimiz yarattıklarına benzemekten münezzehtir. Lügât cihetinden söylediklerimi iyi anla! O zaman Cehmiyye'nin "O'nun iki eli de açıktır" buyruğunu tevîl etmediğini, Allah'ın kitabını değiştirdiğini anlarsın. Eğer elin manası Cehmiyye'nin iddia ettiği gibi nimet olsaydı "bel yedâhu mebsût بل يده ميسوطة" ya da "bel yedâhu munbesita بل يده منبسطة" diye okunması gerekirdi. Çünkü Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. O'nun nimetlerinin yalnızca iki nimet olması, bundan fazla olmaması imkânsızdır.

Allah azze ve celle "bel yedâhu mebsûtâtân" buyurduğuna göre O'nun kendisi için -daha fazla değil- yalnızca iki el isbât ettiği bilinmesi gerekir. O bu ikisinin açık olduğunu ve dilediği gibi harcadığını bildirmişti.

Yine bu âyet, bu âyette zikredilen elin manasının nimet olmadığına delildir. Allah celle ve alâ "Yahudiler 'Allah'ın eli bağlıdır' dediler" buyurarak yahudilerin sözünü aktarmış, sonra Allah azze ve celle onlara cevap olarak "Elleri bağlansın!" ve "Hayır, O'nun iki eli de açıktır" buyurmuştur. Her mümin kesin bir şekilde bilir ki Allah "Elleri bağlansın!" buyruğunda "Nimetleri bağlansın" manasını kastetmemiştir. Hayır! Yahudiler de Allah'ın nimetlerinin bağlı olduğunu söylemek istemişlerdir. Allah onların sözlerine ve "Allah'ın eli bağlıdır" sözlerindeki yalanlarına cevap vermiş; müminlere iki elinin de açık olduğunu ve dilediği gibi harcayacağını bildirmiştir. Hemmâm b. Münebbih'in Ebû Hureyre'den, onun da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'den rivâyet ettiği şu haberde Allah azze ve celle'nin iki eliyle nasıl harcadığını zikretmiştik: "Allah'ın sağ eli doludur. Cömerttir. Onu hiçbir harcama eksiltilmez."

Görüldüğü gibi Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Allah'ın sağ eliyle harcadığını bildirmişti ki bu ikisi Allah'ın kendileriyle dilediği gibi harcayacağını bildirdiği iki elidir.

İbn Huzeyme'nin sözleri burada sona ermektedir.

لَمَّا خَلَقْتُ يَدَيَّ

“...iki elimle yarattığıma...” (Sâd, 75) buyurmuştur.

Biz Allah Teâlâ ne demişse, Resûlü ne demişse onu söylüyoruz. Bilmezlikten gelmeyiz. Teşbîhi nefyetmemiz bizi Allah'ın kendisinin sıfatı olarak zikrettiği şeyleri inkâr etmeye sevk etmez. Bununla beraber biz “İki el nasıldır?” demeyiz. Bize bu sorulduğu zaman O'nun söyledikleriyle yetinir, O'nun söylemediğini dile getirmeyiz.

Âyetin tevili şudur: Yahudiler “Allah'ın eli bağlıdır” yani “Bağışta bulunma hususunda tutuktur” dediler. Burada ele bağın vurulması bir misâldir. Çünkü bağ eli uzanmaktan ve açılmaktan alıkoyar. Tıpkı cimrinin elinin bağlandığı gibi. Bunun üzerine Allah Teâlâ “Elleri bağlansın!” buyurdu. Yani bağışta bulunmaktan, hayır ve iyilik yolunda harcamaktan tutuk olsun! “Ve söylediklerinden dolayı lanete uğrasınlar! Bilakis O'nun iki eli de açıktır” Yani bağışta bulunur. “İstediği gibi harcar.” (Mâide, 64)

Bunun bir benzeri Allah'ın şu buyruğudur:

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ

“Biz onların boyunlarında çenelerine kadar dayanan demir halkalar kıldık. Bundan dolayı başları yukarı kalkıktır.” (Yâsîn, 8)

Yani demir halkaların engel olması sebebiyle onların ellerini Allah yolunda harcama yapmaktan alıkoyduk.⁴⁵

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in “O'nun iki eli de sağdır”

45) İbn Kesîr “Tefsîr”inde şöyle demiştir: “Zikri yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Biz bu kâfirlerin sağ ellerini demir halkalarla boyunlarına bağlı kıldık. Bundan dolayı onların elleri hayır namına bir şeye uzanmaz.”

buyruğuna gelince o bununla tamlik ve kemâl manasını kastetmiştir. Çünkü her bir şeyin solu; kuvvet, tutuş ve tamlik yönünden sağından eksik olur. Araplar da sağda tamlik bulunması sebebiyle sağı kullanmayı severler, solda eksiklik bulunması sebebiyle de solu kullanmaktan hoşlanmazlardı. Bundan dolayı uğura (sağ ile aynı kökten gelen) yumn, uğursuzluğa da (sol ile aynı kökten gelen) şu'm denmiştir. Şu hâlde uğur sağ elde, uğursuzluk da sol eldedir.

Aynı şekilde insanlar "yemîn" (yani sağ) ile aynı kökten gelen kelimeyi kullanarak "Falan meymûndur" (yani uğurludur) demişlerdir. "Şu'm" (yani sol) ile aynı kökten gelen kelimeyi kullanarak da "Falan meş'ûmdur" (yani uğursuzdur) demişlerdir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem develer hakkında şöyle buyurmuştur: *"Arkanı dönsen arkalarını dönerler. Önünü dönsen yine arkalarını dönerler. Faydaları sol taraflarından gelmez."*

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem yukarıdaki buyruğunda iki el ile ihsanda bulunmayı kastetmiş de olabilir. Çünkü sağ el veren eldir. Dolayısıyla iki el de sağ olduğu zaman ihsan onlarla verilir.

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sağ eli çok cömerttir. Gece ve gündüz hiçbir şey ondan bir şey eksiltmemiştir."* Yani O'nun sağ eli ihsan yağdırır da yine de bu ondan bir şey eksiltmez.

el-Merrâr da şu sözünde bu manaya zâhib olmuştur:

وَإِنَّ عَلَى الْإِنْسَانِ أَمَانَةً مِنْ عَقِيلٍ فَتَى كِلْتَا الْيَدَيْنِ لَهُ يَمِينٌ

Ukayl'in emânetini üstlenen öyle bir adam ki

İki elinin ikisi de sağdır onun

Rûhu Tevil Edenlere Reddiye

Yine onlar Allah Teâlâ'nın:

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي

“...Ona ruhumdan üflediğim zaman...” (Hicr, 29) buyruğu hakkında ruhun emir olduğunu söylemişlerdir. Buna göre âyetin manası “Olmasını emrettim” olmaktadır.

Buna Selmân ve Ebu'd Derdâ'nın “Biz Allah'ın rûhuyla kalkar ve tekbir getiririz” demelerini hüccet getirmişlerdir. Allah'ın rûhu burada Allah'ın kelâmı manasına gelmektedir.

Evet, rûh bazı yerlerde onların söylediği gibi Allah'ın kelâmı manasına gelebilir. Örneğin Allah şöyle buyurmuştur:

يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

“Emrinden rûhu kullarından dilediğine atar.” (Gâfir, 15)

Yine Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا

“İşte bu şekilde sana emrimizden bir ruh vahyettik.”
(Şûrâ, 52)

Aynı şekilde rûh; Allah'ın ölüm anında kabz ettiği, cesetlerdeki rûhtur.

Yine rûh; Allah'ın meleklerinden büyük bir melektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا

“Rûh'un ve meleklerin saf saf kıyâm edeceği gün...”
(Nebe', 38)

Yine rûh; rahmettir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ

“Onları kendisinden bir rûh ile desteklemiştir.” (Mücâdile, 22)

Yani tarafından bir rahmet ile desteklemiştir. Müfessirler böyle söylemiştir.

Yine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ

“(Onun için) ravh ve rayhân vardır.” (Vâkı'a, 89)

Bunu damme ile okuyanlar “rahmet ve rızk”ı kastetmişlerdir. “Bekâ ve rızık” olduğu da söylenmiştir.⁴⁶

46) el-Begavî rahimehullah bu âyetin tefsîrinde şunları söylemiştir: “Ya'kûb damme ile rûh şeklinde okumuştur. Diğerleri ise fethalı olarak

Aynı şekilde rûh; üfleme ve üflenene şeydir. Çünkü o rûh-
tan çıkan bir esintidir.

Rûhu bu tevillerden hangisiyle yorumlarsan yorumla;
“üflediğim zaman” ancak tek bir manaya gelebilir. Nitekim
Zürrimme hazırladığı ateşi söz konusu edip şöyle demiştir:

وَقُلْتُ لَهُ اَرْفَعَهَا اِلَيْكَ وَاخِيهَا بِرُوحِكَ وَاقْنُتْهُ قَيْتَةً قَدْرًا

Sonra dedim ki ona: Ateşi kendine yükselt

Ve dirilt onu rûhunla, az az besle onu

Burada “Ateşi nefesinle, üflemenle dirilt” demektedir.

Şu hâlde biz ruhû üflemeye iman eder, “Nasıl?” diye
sormayız. Çünkü üzerimize vacip olan Allah'ın sıfatları
hususunda Allah ne söylemişse, Resûlü ne söylemişse onu
söylemek, bunun ilerisine gitmemektir. Biz; lafzı, Arapların
bildiği ve onu kendisi üzerine vaz' ettiği manadan ayırma-
yız. Bunun ilerisine gitmeyiz.

(ravh şeklinde) okumuştur. Dammeye ile okuyanlara gelince; el-Hasen
'Bu “Onun rûhu rayhân içinde çıkar” manasına gelir' demiştir. Katâde
'Rûh rahmet demektir, yani onun için rahmet vardır' demiştir. Bunun
manasının 'Onlar için hayat ve ebediyet vardır' olduğu da söylenmiştir.
Fetha ile okuyanlara göreyse manası 'Onun için ravh yani rahat var-
dır' şeklindedir. Bu Mücâhid'in kavlidir. Saîd b. Cubeyr ravhın sevinç
olduğunu, ed-Dahhâk ise mağfiret ve rahmet olduğunu söylemiştir.
Reyhâna gelince reyhân istirahatıdır. Mücâhid ve Saîd b. Cubeyr 'rızık'
demiştir. Mukâtil 'Bu Hımyer dilinde rızık demektir' demiştir. Nitekim
'Allah'ın rayhânını aramaya çıktım' denir ve bununla Allah'ın rızıkı kas-
tedilir. Başkaları ise rayhânın koklanan (güzel kokulu) şey olduğunu
söylemişlerdir. Ebu'l Âliye şöyle demiştir: 'Mukarreblerin hiçbirisi ken-
disine cennetin güzel kokulu bitkilerinden bir tane verilmedikçe ve
kendisi ondan koklamadıkça dünyadan ayrılmaz. Rûhu bundan sonra
kabz edilir...'”

Kıyâmet Günü Allah'ın Yüzüne Bakılacağını İnkâr Edenlere Reddiye

Yine onlar Allah'ın:

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ

“O gün bazı yüzler vardır ki parıl parıldır. Rablerine bakarlar.” (Kıyâme, 22-23) buyruğu hakkında “Yani Rablerini beklerler” demişlerdir.

Evet, Araplar “نَظَرْتُكَ” (nazartuke) ve “إِنْتَظَرْتُكَ” (intezartuke) cümlelerini aynı manada kullanırlar. Allah'ın şu buyruğu buna örnektir:

انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ

“Bize nazar edin de nûrunuzdan biraz alalım.” (Hadîd, 13)
Yani bizi bekleyin.

el-Hutay'e şöyle demiştir:

وَقَدْ نَظَرْتُكُمْ إِبْنَاءَ صَادِرَةٍ لِّلْجَفِيسِ طَالَ بِهَا حَوْرِي وَتَنَسَّاسِي

Nazar ettim size göletten ayrılan develerin

Hâmiseleri beklediği gibi

Oradan hızlı ya da yavaş yürütülmem geciktikçe gecikti

Evet, biz "نَظَرْتُ" (nazartu) fiilinin "إِنْتَظَرْتُ" (intezartu) manasına gelebileceğini, "نَظَرَ" (nâzır) kelimesinin de "مُنْتَظِرٌ" (muntazır) manasına gelebileceğini inkâr etmiyoruz. Şu kadar var ki "Seni bekliyorum" manasında "أَنَا لَكَ نَظِيرٌ" (Ene leke nâzırın) denir fakat "أَنَا إِلَيْكَ نَظِيرٌ" (Ene ileyke nâzırın) denmez. İkincisiyle ancak gözle bakmak kastedilir.

Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: "O gün bazı yüzler vardır ki parıl parıldır. Rablerine bakarlar." (Kıyâme, 22-23) O burada "لِيَرَبَّهَا نَظِيرَةٌ" (li-Rabbihâ nâzıratun) dememiştir ki tevilleri muhtemel olsun.

Allah Teâlâ'nın:

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

"Gözler O'nu idrâk edemez fakat O gözleri idrâk eder" (En'âm, 103) buyruğunu ve Mûsâ aleyhisselâm'ın:

رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ

"Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım" demesi üzerine Allah'ın:

لَنْ تَرَانِي

"Beni asla göremezsın" buyurmasını ileri sürerek Allah'a gözle bakılmasının mümkün olmadığını iddia etmelerine gelince: O "Gözler O'nu idrâk edemez" buyruğuyla gözlerin

kendisini dünyada göremeyeceğini kastetmiş, “Beni asla göremezsın” buyruğuyla da Mûsâ'nın kendisini dünyada göremeyeceğini kastetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ dünyada mahlûkâtının tamamından perdelenmiştir. Hesap ve kıyas gününde ise onlara görünecektir. Onlar da O'nu dolunay gecesindeki ayın görüldüğü gibi göreceklerdir. Ayı gördükleri hususunda ihtilâfa düşmedikleri gibi O'nu gördükleri hususunda da ihtilâfa düşmeyeceklerdir.

Araplar, bilinirlik ve görünürlük hususunda ayı misâl getirirler. Örneğin Zürrimme şöyle demiştir:

فَقَدْ بَهَرْتَ فَمَا تَخْفَى عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى أَحَدٍ لَا يَغْرِفُ الْقَمَرَا

Aydınlattın ortalığı, kimseye gizli kalmazsın sen!

Ancak ve ancak ayı bilmeyene gizli kalırsın sen!

Yine onlar “Bu güneşten daha açıktır”, “Sabahın tan yerinden daha açıktır” ve “Aydan daha görünürdür” derler. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Kitab üzerine kâdıdır ve Kitab'ın açıklayıcısıdır. Rüyet (yani Allah'ın kıyâmet günü görüleceği) ile ilgili haberler câhilden ya da zâlim bir inatçıdan başka birinin reddedeceği haberler değildir. Çünkü bu konudaki rivâyetler sika râviler aracılığıyla birçok vecihten tevatür derecesinde aktarılmıştır. Şu hâlde Allah azze ve celle “Gözler O'nu idrâk edemez” buyurduğu, Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'den de “Kıyâmet günü Allah'ı göreceksiniz” buyurduğu aktarıldığı zaman; Allah'ın görülemeyeceği zamanın diğer zamanların hâricinde belirli bir zaman olduğu düşünce sahibi bir kimseye gizli kalmaz.

Aynı şekilde Mûsâ aleyhisselâm'ın “Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım” demesi Allah'ın kıyâmet günü görüleceğinin en açık delilidir. Zira Allah hiçbir hâlde görülmeyecek olsaydı, O'na bakmak hiçbir durumda

mümkün olmasaydı; bu Allah'ın onların bildiği bir sıfatının Mûsâ'ya gizli kalmış olduğu anlamına gelirdi!

Onlara göre kim Allah'ın kıyâmet günü gözle görüleceğini söylerse O'na bir sınır tayin etmiş olur. Kim Allah'ın sınırlı olduğuna inanırsa O'nu yaratılmışlara benzetmiş olur. Onu yaratılmışlara benzeten de kâfir olur.

Peki biz Mûsâ'nın; Allah azze ve celle'nin onu nebî kılıp onunla ağaçtan konuşmasıyla onun "Bana kendini göster de Sana bakayım" demesi arasındaki zaman aralığında ne olduğuna hükmedeceğiz? Onun Allah'ı yaratılmışlara benzeten, O'na bir sınır tayin eden biri olduğu yönünde mi hüküm vereceğiz? Hayır! Allah'ın hayâtına yemin olsun ki onların söylediği farz edildiği zaman Mûsâ'nın Allah hakkında böyle bir cehâlete sahip olması mümkün değildir. Evet; Mûsâ, Allah'ın kıyâmet günü görüleceğini biliyordu. Bundan dolayı Allah'tan, nebîleri ve velîleri için kıyâmet gününe ertelediği şeyi kendisine dünyada vermesini istedi. Allah da ona "Beni asla göremezsin!" buyurdu. Yani dünyada asla göremezsin.

وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي

"Fakat sen dağa bak. Yerinde durursa Beni göreceksin." (A'râf, 143)

Böylece ona dağın kendisinin tecellîsi karşısında ayakta duramayacağını, paramparça olacağını, dağlar bile buna tahammül etmekten âciz olduğuna göre âdemoğlunun evleviyetle daha güçsüz olacağını bildirmişti. Tâ ki Allah ona kıyâmet günü kendisine bakmasını sağlayacak bir kuvvet verecek, dünyadaki kendisine bakma engelini ortadan kaldıracak, o da güçsüzlükten sonra âdetâ demire dönüşecektir.

Tecellî zuhûr/görünme demektir. Bu kapsamdan olmak üzere “جَلَوْتُ الْمِرْآةَ وَالسَّيْفَ” (celevtu'l mir'âte ve's seyfe) denir. Aynayı ve kılıcı pastan arındırdığın zaman böyle denir. Aynı şekilde “جَلَوْتُ الْعَرُوسَ” (celevtu'l arûse) denir.

Nefs Sifatını İnkâr Edenlere Reddiye

Yine onlar:

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ

“Sen benim nefsimdekini bilirsin, ben Senin nefsindekini bilmem” (Mâide, 116) buyruğu hakkında “Yani Sen benim nezdindekini bilirsin, ben Senin nezdindekini bilmem” demişler; buna:

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ

“Gaybın anahtarları O'nun katındadır” (En'âm, 59) buyruğunu ve kişinin “Nezdimde şunun bilgisi vardır” demesini delil getirmişlerdir.

Onların tercih ettiği bu tevil doğrudan uzaktır. Allah muradını en iyi bilendir. “عِنْدَ” (inde) yakınlığa delâlet eder. Oysa onlara göre Allah Teâlâ bir şeye başka bir şeyden daha yakın değildir. Arş'a istivâ ettiği gibi yeryüzüne de istivâ etmiştir. Ancak aklın kabul ettiği şeylere inanan(!) sonra “Allah değ-

me ya da ayrılma olmadan, bitişme ya da ayrışma olmadan her yerededir” diyerek aklın bütûn sınırlarının dışına çıkan topluluğa hayret doğrusu! Umeyye (b. Ebi's Salt) Mûsâ aley-hisselâm'ın Allah kendisiyle konuştuğu zaman O'na yakınlığını şu şekilde dile getirmiştir:

وَهُوَ أَقْرَبُ الْأَنَامِ إِلَى اللَّهِ كَقُرْبِ الْمِدَادِ لِلْمِنَوَالِ

Yaratılmışların Allah'a en yakınıdır o

Midâdın minvâle yakın olduğu kadar

Yani o, elbisenin midâdının⁴⁷ elbisenin üzerinde dokunduğu ahşap tezgâha yakın olduğu kadar Allah'a yakındır.

Yine Allah şöyle buyurmuştur:

وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا

“...Ve onu neciyy olarak (kendimize) yaklaştırdık.” (Mer-yem, 52) Burada “نَجِيًّا” (neciyy) “مُنَاجِي” (münâcî) manasındadır. Münâcî ise seninle yakından konuşan kimsedir. Nitekim seninle birlikte oturana hem “جَلِيس” (celîs) hem de “مُجَالِيس” (mücâlis) denir. seninle yemek yiyene hem “أَكِيل” (ekîl) hem de “مُؤَاكِل” (muâkil) denir. Kezâ “كَلِيمُ اللَّهِ” (kelîmullah), “مُكَالِمُ” (mükâlîmullah) manasına gelmektedir. “حَلِيلُ اللَّهِ” (halî-lullah) da “مُحَالِلُ اللَّهِ” (muhâllullah) manasına gelmektedir. Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur:

خَلَّصُوا نَجِيًّا

“...Gizlice konuşmak üzere yalnız kaldılar.” (Yûsuf, 80)

47) Midâd, elbise dokunmaya başlandığı zaman elbisenin iki tarafında yer alan, tutturma yerleridir. (Lisânu'l Arab)

Ebû Zubeyd aslanla g re en bir adamı  u şekilde söz konusu etmiştir:

وَتَّارَ عَلَيْهِ إِغْصَارٌ وَهَيْجَا نَجِيًّا لَيْسَ بَيْنَهُمَا جَلِيْسٌ

 zerine bir fırtına geldi ve ikisi de co tu

Neciyy idiler yoktu aralarında başkası

Yani ikisinden her biri diğerinin yakınındaydı.

Arş'ı Tevil Edenlere Reddiye

Yine onlar Arş'a tahttan başka bir mana aradılar. Hâl-
buki lûgat âlimleri arşın tahttan veya dam gibi bina edilen
şeylerden başka bir manasını bilmezler. Nitekim Umeyye b.
Ebi's Salt şöyle demiştir:

مَجْدُوا اللَّهَ وَهُوَ لِمَجْدِ أَهْلٍ   رَبُّنَا فِي السَّمَاءِ أَفْسَى كَبِيرًا
بِالْبِنَاءِ الْأَعْلَى الَّذِي سَبَقَ النَّاسَ وَتَسَوَّى قَوْفَ السَّمَاءِ سَرِيرًا
شَرْجَعًا لَا يَتَأَلَّهُ بَصَرُ الْفِي   بِنِ تَرَى دُونَهُ الْقَدْرَ كَ صُورًا

Allah'ın şanını yüceltin!

Şanının yüceltilmesine ehildir O!

Rabbimiz büyüktür semâda

İnsanları geride bırakan en yüce binâda

Bir taht kurmuştur semânın üzerinde

Yüksek mi yüksektir, gözün görüşü erişemez

Görürsün berisinde boyun bükmüş melekleri

Yine onlar Kürsî'ye bildiğimizden başka bir mana aramışlar ve delil olarak ne idüğü belirsiz, kimin söylediği bilinmeyen bir beytin yarısını getirmişlerdir:

لَا يُكْرِيسُ عِلْمَ اللَّهِ مَخْلُوقٌ

Allah'ın ilmini hiçbir yaratılmış kerse'e edemez

Hâlbuki kürsî, bütün insanların icmâsıyla hemzeli değildir. "يُكْرِيسُ" (yukersi'u) ise hemzelidir.

Yine onlar Allah Teâlâ'nın:

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ

"İnsan aceleden yaratılmıştır" (Enbiyâ, 37) buyruğu hakkında "yani çamurdan" demişlerdir. Buna delil olarak da yine ne idüğü belirsiz, söyleyeni bilinmeyen bir beyti getirmişlerdir:

وَالْحَبُّ يُنْبَتُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالْعَجَلِ

Tane su ile çamur arasında biter

"İnsan aceleden yaratılmıştır" buyruğu onlara karışık gelince onun karşısında bu hileye başvurmuşlardır. Hâlbuki burada takdîm-te'hîr vardır. Kastettiği insandan aceleyi yarattığıdır.⁴⁸ Bunun benzerleri çoktur.

48) İbn Cerîr et-Taberî bu âyetin tefsîrinde şunları söylemiştir: "Zikri yüce Allah 'İnsan yani Âdem aceleden yaratılmıştır' buyurmuştur. Tevil ehli bunun tevili hususunda ihtilâf etmiştir. Bazıları demiştir ki: 'Bunun manası şudur: İnsan bünyesi ve hilkatı itibâriyle aceleden yaratılmıştır. O aceleden ve acele üzere olmuştur...' Başkaları şöyle demiştir: 'İnsan aceleden yaratılmıştır. Yani Allah onu acele ile, hızlıca

Allah'ın Hulletini İnkâr Edenlere Reddiye

Yine onlar güya Allah'ı bir yaratılmışın halîli olmaktan tenzih etmişler, buna hulletin dostluk manasına geldiğini gerekçe göstermişlerdir. Allah'ın:

وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

“Allah İbrâhîm'i halîl edindi” (Nisâ, 125) buyruğu hakkında da “Onu kendisine muhtaç kıldı” demişlerdir. Böylece âyette geçen ifâdeyi fethalî hâ ile “خَلَّةٌ” (hallet) kapsamına dâhil etmişlerdir. Bir de Zuheyr'in şu sözünü delil getirmişlerdir:

وَإِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ

Mal istenecek günde bir halîl yanına gelse

“Malım ne gâiptir ne de yasaktır” der

---

ve acele üzere yaratmıştır.' Demişlerdir ki: 'Allah onu Cuma gününün gündüzünün sonunda, güneş batmadan önce aceleyle yaratmıştır...' Diğer bazı kimseler bunun maktûb bâbından olduğunu söylemişlerdir. Buna göre acele insandan yaratılmıştır..."

Yani bir muhtaç yanına gelse.

Bu akıllar ve bu düşünce ne çirkindir! Yazıklar olsun onlara! Onlar bütûn insanların dammeli hâ ile hulletin İbrâhim'in olduğu; Mûsâ'nın Allah'ın kelîmi, İbrâhim'in Alâ lah'in halîli, İsâ'nın da Allah'ın rûhu olduğu hususundaki icmalarını işitmemişler midir? Şâyet "Allah'ın halîli" "Allah'a muhtaç" manasına geliyorsa bu sözde İbrâhim için ne gibi bir fazilet söz konusudur? Zira insanların tamamı Allah'a muhtaçtırlar. Onların insanların "Mûsâ Allah'ın kelîmidir" şeklindeki sözleri hakkında "Yani Allah'ın cerîhidir, O'nun yaraladığıdır" dememelerine ya da bunun başka bir manaya geldiğini söylememelerine şaşılır doğrusu!

Bunu yapmalarına engel olan şey ancak Allah'ın şöyle buyurmasıdır:

إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي

"Gerçekten Ben seni risâletimle ve kelâmımla seçip insanlara üstün kıldım." (A'râf, 144)

Bu âyetten dolayı herhangi bir hileye başvuramamışlardır.

Bu,

وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى

"Âdem Rabbine isyan etti ve azdı" (Tâhâ, 121) buyruğu hakkındaki sözlerine ne kadar benzemektedir! Onlar bu âyet hakkında "Yani ağaçtan yemekten usandı" demişlerdir. Bunu söylerken Arapların deve yavrusu yemekten bıkip ağırlaştığı zaman "غَوَى الْفَصِيلُ" (ğaviye'l fasîlu) demelerini demil getirmişlerdir. Oysa bu "غَوَى يَغْوَى" (ğaviye yağvâ) fiilinden gelir. Ayetteki ise "غَوَى يَغْوَى" (ğavâ yağvî) fiilinden gelir ve

masdanı "ğayy"dır.

Eğer "Âdem isyan etti" buyruğu hakkında da buna benzer bir tevil bulsalardı mutlaka onu söylerlerdi.

İstivâyı Tevil Edenlere Reddiye

Yine onlar Allah'ın:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“Rahmân Arş'a istivâ etti” (Tâhâ, 5) buyruğu hakkında “Yani istilâ etti” demişlerdir. Hâlbuki lügatte *اِسْتَوَيْتُ عَلَى الدَّارِ* (isteveytu ale'd dâr)'ın *اِسْتَوَيْتُ عَلَيْهَا* (istevleytu aley-hâ) manasına geldiği bilinmemektedir.

“İstivâ etti” burada “karar kıldı” manasındadır.⁴⁹ Nitekim

49) Sika, güvenilir, dînî ilimlerde ve lügatte büyük bir alim olan Nadr b. Şümeyl şöyle demiştir: Bana Halîl (b. Ahmed) tahdis etti. -Zaten sana (lûgat konusunda) Halîl yeter.- Dedi ki: Ebu Rabîa el-A'râbî'nin yanına vardım. O, gözümün gördüğü en alim kimselerdendi. Yüksek bir yerde oturuyordu. Ona selam verdik. O da selamımıza karşılık verdi ve “İstivâ edin!” dedi. Biz de bu söze şaşırdık kaldık ve ne dediğini anlayamadık. Sonra bir bedevi onu kastederek “Size yukarı çıkmanızı söylüyor.” dedi. Halîl dedi ki: Buradaki istivânın anlamı Allah Teâlâ'nın şu buyruğundaki istivânın anlamıyla aynıdır: “Sonra O, duman halinde olan göğe yöneldi.” (Fussilet, 11) Biz de onun yanına çıktık. Buradaki istivânın istilâ manasında kullanılması mümkün değildir.

Ebu Ubeyde, Allah'ın “Rahmân Arş'a istivâ etti.” buyruğu hakkında

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ

“Sen ve beraberindekiler gemiye istivâ ettiğiniz zaman...”
(Mü'minûn, 28) Yani karar kıldığınız, yerleştiğiniz zaman.
Kişi bazen kalkmak ister gibi oturan arkadaşına “dur dur-
duğun yerde” manasında “istivâ et” der.

O'nun:

ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ

“Sonra semâya istivâ etti” (Bakara, 29) buyruğuna gelin-
ce, bununla “semâya yöneldi” manasını kastetmiştir. Kim
bir işteyken onu bitirdikten sonra ya da bitirmeden bırakıp
başka bir şeye yönelirse ona istivâ etmiş olur.

İşte bu onların Kitab'ı şahsî görüşlerine ve prensip hâline
getirdikleri sözlerine göre yorumlama hususunda takip
ettikleri yoldur.

şunları söylemiştir: Yani yükseldi. Araplar, “Bineğin üzerine istivâ et-
tim” ve “Evin üzerine istivâ ettim.” derler.

İmam, Muhîyî's Sünne, “Meâlimu't Tenzîl” isimli eserin sahibi Ebu
Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Begavî eş-Şâfiî, Allah subhânehu ve
teâla'nın “Sonra Arş'a istivâ etti.” (A'râf, 54) buyruğunu tefsir ederken
şunları söylemiştir: el-Kelbî ve Mukâtil dedi ki: “Karar kıldı.” Ebu
Ubeyde dedi ki: “Yükseldi.” Derim ki: “Karar kıldı.” şeklindeki tefsir
benim pek hoşuma gitmiyor. Aksine ben İmam Malik'in dediği gibi
derim: “İstiva bilinen bir şeydir, keyfiyeti ise meçhuldür.”

Sonra el-Begavî şöyle devam etmiştir: Mutezile, istivâyı istilâ olarak
tevil etmiştir. Ehli Sünnet ise, Arş üzerine istivâ etmenin Allah subhâ-
nehu ve teâla'nın keyfiyeti bilinmeyen bir sıfatı olduğunu ve buna iman
edilmesinin vacip olduğunu söyler. [ed-Düreru's Seniyye'den (c. 1, s.
504-507) alınmıştır.]

Parmaklar Sifatını Tevil Edenlere Reddiye

Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in hadislerine gelince onlar Rasulullah'in hadislerine akıl yürütmelerle itiraz etmişlerdir. Rasulullah'in hadislerinden hangisi akıl yürütme yoluyla yorumlanabiliyorsa onu doğrulamışlardır. Hangisinde çıkış yoksa onu red ve inkâr etmişler, nakledenlerini de yalanlamışlardır. Hadisin sahihine ve sakimine bakmamışlardır. Örneğin Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in "Şüphesiz müminin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır" buyruğuna iman etmişlerdir. Çünkü onlara göre lügat yönünden bunun içinden çıkılabilir. Şöyle ki onlar parmağın nimet olduğunu söylemişler, buna delil olarak da er-Râî'nin (bir çobanı vasfederken söylediği) şu sözünü delil getirmişlerdir:

ضَعِيفُ الْقَصَى بَادِي الْغُرُوقِ تَرَى لَهُ
عَلَيْهَا إِذَا مَا أَفْخَلَ النَّاسُ
إِضْبَغًا

Asası zayıftır (develere az vurur)

Damarları bellidir ve görürsün

İnsanlar kuraklık çektiği zaman

Develer üzerinde bir parmağını

Yani onun (develer üzerinde) güzel bir eserini görürsün.

Yine onlar et-Tufeyl'in erkek deveyi vasfederken söylen-
diği şu sözü delil getirmişlerdir:

كُمَيْتٌ كَرُّنِ الْبَابِ أَخِيَا بَنَاتِهِ مَقَالِيَّتَهَا وَاسْتَخَفَلَتْهُنَّ إِضْبَعُ

Siyahtır, sanki bir kapı rüknü

Kızlarının yavrularını yaşatmıştır

Ve bir parmak yüklenmiştir onları

Yani bu deve, daha önce yavruları hayatta kalmayan
develeri dölediği zaman yavruları hayatta kalır.⁵⁰ “Ve bir
parmak yüklenmiştir onları” sözü de “üzerlerinde iyi ya-
yılmanın izi vardır” manasına gelmektedir. Nitekim Araplar
“Falancanın malı üzerindeki parmağı ne güzeldir!” derler.

Bu tevil üzerinde düşünen kimse bunun Nebî sallallahu
aleyhi ve sellem'in bu hadiste geçen buyruğuyla alâkası ol-
madığını görür. Çünkü o duâsında “Ey kalpleri evirip çevi-
ren, kalbimi dinin üzere sâbit kıl!” demiş, eşlerinden birinin
“Kendin için korkuyor musun ey Allah'ın Resûlü?” diye
sorması üzerine de “Şüphesiz müminin kalbi Allah'ın par-
maklarından iki parmak arasındadır” buyurmuştur. Şayet
müminin kalbi Allah'ın nimetlerinden iki nimet arasında bu-
lunuyorsa ve bu iki nimet arasında korunuyorsa Nebî sallal-

50) İbrâhîm el-Harbî “Ğarîbu'l Hadîs” eserinde şöyle demiştir: “Yani
o bereketli bir devedir. Ondan yavrusu hayatta kalmayan dişi develer
doğduğunda, bu deveden olan yavruları hayatta kalır. Çünkü o bere-
ketlidir.”

lahu aleyhi ve sellem kalbi sabit kalsın için ne diye dua etsin ki? Ya da kendisine “Kendin için korkuyor musun?” diyen hanıma, onun sözünü doğrulayarak ne diye (söylediği şeyi) hüccet getirsin? Zira bu takdirde kalbi iki nimet arasında korunuyor olduğundan dolayı korkmaması gerekirdi.

Evet, onlar bir taraftan bu hadisi (tevil ederek de olsa) doğrulamışken başka bir hadisi, “Arzı bir parmak üzerinde, şunu bir parmak üzerinde, bunu bir parmak üzerinde...” hadisini inkâr etmişlerdir. Çünkü parmak burada nimet olarak yorumlanamaz.

Yine onlar gülme sıfatı hakkında şunları söylemişlerdir: “Bu Arapların, yeryüzünde çeşit çeşit çiçek belirlediği zaman ‘Yeryüzü nebât ile güldü’ demeleri bâbındandır. Yine onlar hurma dalının kabı beyazından ayrıldığı zaman ‘Hurma dalı dahk etti/güldü’ derler. Bulutlar arasından şimşek çıktığı zaman da ‘Bulutlar güldü’ derler.”

Bunlardan hiçbiri yoktur ki gülmenin onda meydana getirdiği bir mana olmasın. Eğer kendisinden kaçtıkları gülmede Allah’ı insana benzetmek söz konusuysa bu tevillerde de bu manalardan dolayı teşbih söz konusudur.

Müşebbihe'ye Reddiye

İnsanlardan bazıları bunların nefiy hususunda aşırıya gittiklerini gördüğü zaman onlara temsilde aşırıya gitmekle karşılık verdiler. Katıksız teşbihi savundular. Uç ve sınır⁵¹

51) Had/sınır ile Allah'ın yarattıklarından ayrı olduğu ve onların üzerinde bulunduğu kastediliyorsa bu Allah hakkında sâbittir. O'nun kendisinden başkasının bilemeyeceği bir haddi vardır. Had ile herhangi bir yaratılmışın Allah'ı kuşattığı manası ya da teşbihi gerektiren başka bir mana kastediliyorsa Allah bundan münezzehtir. Selef haddi ilk manasıyla Allah hakkında isbât etmiştir.

Ebû Saïd Osmân b. Saïd ed-Dârimî "Bışr el-Merisi'ye Reddiye"sinde şunları söylemiştir: "Yine muâriz Allah'ın bir haddinin, gâyesinin ve nihâyetinin olmadığını iddia etmiştir. Bu, Cehm'in dalâletlerinin tamamını kendisinin üzerine bina ettiği asıldır. Onun şaşırtmacalı soruları da hep bu asıldan dallanıp budaklanmıştır. Bu, Cehm'den önce toplumlardan birinin söylediği bize ulaşmayan bir sözdür. Şöyle ki: Cehm'le konuşanlardan biri ona şöyle dedi: 'Ben senin murâdını anladım ey acem! Sen Allah'ın bir şey olmadığını söylemek istiyorsun. Çünkü insanların tamamı hakkında şey ismi vâki olan her şeyin bir haddinin, gâyesinin ve sıfatının olduğunu bilir. Yine onlar bilirler ki bir haddi, gâyesi ve sıfatı olmayan hiçbir şey yoktur. Bir şey mutlaka bazı sıfatlarla mevaûftur. Haddi ve gâyesi olmamakla nitelenen bir şey yoktur. Dolayısıyla O'nun haddinin olmadığını söylemen O'nun bir şey olmadığını manasına gelmektedir."

kelimelerini ağızlarına aldılar. Hadislerde gelen lafızları bunlara keyfiyet biçerek zâhirleri üzere yorumladılar. İğrenç bulunan (mevzû) hadisleri; örneğin atın teri hadisini,⁵²

Ebû Saïd şöyle devam etmiştir: "Allah'ın bir haddi vardır ki onu O'ndan başkası bilmez. Hiç kimse O'nun haddine bir gâye vehmedemez. Fakat biz hadde iman ederiz. Onun ilmini ise Allah'a havâle ederiz. Kezâ mekân bir haddir. O Arşının üzerinde, semâlarının yukarısındadır. Bunlar iki haddir. Abdullah b. el-Mubârek'e 'Rabbimizi nasıl bileceğiz?' diye sorulmuş, o da 'Arşının üzerinde, yarattıklarından ayrı olduğuyla' diye cevap vermiştir. 'Bir had ile mi?' diye sorulması üzerine de 'Bir had ile' demiştir..." (er-Reddu ale'l Merisî, Dâru'l Kutubi'l İlmiyye baskısı, s. 23-24)

İbn Teymiyye "Beyânu Telbisi'l Cehmiyye" kitabında bu rivâyeti aktarmış ve şunları söylemiştir: "Bu meselede sözün özü şudur: Allah Teâlâ'nın bir haddi vardır. Fakat bu haddi O'ndan başka kimse bilmez. Haddi bu kayıt olmadan isbât etmek bazılarının aklına bir mekânda hasr ve sınırlılık manasını getirebileceğinden dolayı ilim ehlinde bazıları bunu nefyetmiştir. Bununla kastettikleri ilim ve idrâk yönünden Allah'ın kuşatılamayacağı, Allah subhânehû'nun sonradan vücûda gelmiş mekânlardan ayrı olduğudur..."

52) Şu hadise işâret etmektedir: "Allah Teâlâ atı yarattı. Sonra onu koşturdu. O da terledi. Sonra nefsinin ondan yarattı." Bu mevzû/uydurma bir hadistir. Bunu İbnu'l Cevzî "el-Mevdûât"ta (1/105), el-Cevzekânî "el-Ebâtîl ve'l Menâkir"de (52) rivâyet etmiştir. Sonra o şöyle demiştir: "Bu; mevzû, bâtil ve küfür olan bir hadistir. Âlimlerin nezdinde bir aslı yoktur. Bunu ne Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem söylemiş ne de ondan Ebû Hureyre rivâyet etmiştir. Ebu'l Mihzem her ne kadar metrûk olsa da bunu rivâyet etmiş olma ihtimâli yoktur. Hammâd b. Seleme de böyle bir hadisin kendisinden rivâyet edilmesine cevaz vermez. Bunun Hibbân b. Hilâl'in kitabında da bir aslının olduğu bilinmemektedir. Bunu ancak Muhammed b. Şucâ' es-Selcî rivâyet etmiş olabilir."

Sonra Hâfız İbn Adiyy'den isnâdıyla şunu aktarmıştır: "Muhammed b. Şucâ' es-Selcî. Teşbih içerikli hadisler uydurur, bunları Ashâb-ı Hadis'e nispet eder, bu hadislerle onları kötölemeye çalışırdı. Hibbân b. Hilâl'den... rivâyette bulunmuştur."

İbn Adiyy sonra hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: "Bunun dışında onun bu kapsamda mutaassıpça eser ehlini kötölemek için uydurduğu birçok hadis vardır. Ebû Alî Abdurrahmân b. Hâkân şöyle demiştir: 'Ahmed b. Hanbel'e İbnu's Selcî'yi sordum. 'Hevâ sahibi bir bidatçidir' dedi.' Abdullah b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: 'Ben el-Kavârî'yi ölmeden on gün önce İbnu'l Selcî'yi söz konusu ettikten sonra "O

Arafât hadisini;⁵³ ikrar etmenin Sünnet'ten olduğunu, inkâr etmenin ise şüphe manasına geleceğini düşündükleri benzeri uydurmaları aktardılar. Hâlbuki iki fırka da hatalıdır. Allah ortada olmayı adâletin konumu kılmış, aşırıya gitmeyi sıfatları hususunda şöyle dursun dinimizin diğer konularında bile yasaklamıştır. Bizi kendisi hakkında "Nasıl oldu, nasıl takdir etti ve nasıl yarattı?" diye düşünmekle yükümlü tutmamıştır. Evet, O bizi yaratılışımıza yerleştirmedeği şeyle yükümlü tutmamış ve bize genişlik sağlamıştır.

---

kâfirdir" derken işittim.' Hâfız Ebu'l Feth Muhammed b. Huseyn el-Ezdî şöyle demiştir: 'Muhammed b. Şucâ' es-Selcî. Yalancıdır. Mezhebinin kötülüğünden ve dinden sapmış olduğundan dolayı ondan rivâyette bulunmak helâl değildir..."

İbn Adıyy sonra şöyle demiştir: "Ebû Mihzâm'ın hâline gelince onun hadis ilmini bilenlerin nezdinde ismi Yezîd b. Süfyân el-Basrî'dir. Hâli ise Şu'be'nin dediği gibidir: 'Ebu'l Mihzem'i şu mescitte -yani Basra Mecidi'nde- bir kenara çekilmiş hâlde gördüm. Bir insan ona bir dirhem verse onun için elli hadis uyduruyordu..."

El-Cevzekânî şöyle demiştir: "Bu hadis küfür ve zındıklıktır. Buna teslimiyet gösterilmez ve bunun hakkında kıyas yapılmaz. Allah nefsi olmadan önce nasıl terleyen atı yaratmış olabilir? Biz Allah'ın kelâmının yaratılmış olduğunu söyleyenleri tekfir ediyoruz. O'nun nefsinin yaratılmış olduğunu söyleyenleri nasıl tekfir etmeyelim? Yine biz Allah'ın her şeyden önceki ilk olduğunu biliyoruz. Şu hâlde o ter nasıl O'ndan önce mevcut olabilir ve nefsinin ondan yaratmış olabilir? O mülhidlerin kendisine yakıştırdıklarından, bâtil ehli kâfirlerin kendisine nispet ettiklerinden, mücrimlerin kendisi aleyhine uydurduklarından yücedir. Bilakis Allah Teâlâ kendisini gönderilmiş nebîsine indirilen kitabında nitelediği gibidir. O şöyle buyurmuştur: De ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir. Doğurmamıştır ve doğrulmamıştır. Hiç kimse de O'na denk olmamıştır." Bakınız: Mîzânu'l İ'tidâl, 3/579; el-Kâmil, 6/291 [Ebû Abdullah Âdil b. Hamdân'ın İbnu'l Bennâ'nın "er-Reddu ale'l Mubtedia" kitabını tahkikinden alınmıştır.]

53) Esmâ'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Rasulullah buyurdu ki: "Rabbim azze ve celle'yi kızıl bir deve üzerinde, izarı üzerindeyken gördüm. Zulümle hak gasp etmeler hâric hepsini affettim, bağışladım' diyordu..." Bu, isnâdı meçhûl ve zayıf râvilerle dolu olan bâtil bir hadistir. Bakınız: el-Mevdûât, 1/125

Selefin Sıfatlar Hususundaki İtikâdının Özeti

Bu haberler hususunda söylenecek doğru söz şudur: Biz bunlardan sika râvilerin rivâyetleriyle aktarılan sahîh haberlere iman ederiz. Rüyete ve tecellîye iman ederiz. Yine O şaşırır, en yakın semaya iner, Arş'a istivâ etmiştir. Nefse ve iki ele de iman ederiz. Bunlar hakkında herhangi bir keyfiyeti ya da sınırı dile getirmeyiz. Vârid olmayanları vârid olanlara kıyas etmeyiz. Bu sözümüz ve itikâdımız hususunda yarın kurtuluşa götürecek yol üzere olmayı umarız Allah Teâlâ dilerse.

Nasibîlere ve Râfızîlere Reddiye

Yine ben şunu gördüm: Bu kimseler; Râfızîlerin Ali'yi sevme, onu Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in öne geçirdiklerinin ve Sahâbesinin önüne geçirme, onun nübüvvet-te Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ile ortaklığı olduğunu iddia etme, onun soyundan gelen imamların gaybı bildiklerini iddia etme hususunda aşırıya gittiklerini gördüler. Gizli tutulan, yalan ve küfrün yanında câhilliği ve aptallığı da barındıran bu sözlere ve işlere şahid oldular. Selefin en hayırlıları hakkında kötü sözler söylediklerini, onları sevmediklerini ve onlardan teberrî ettiklerini gördüler. Gördüler ve buna da aşırılıkla karşılık verdiler: Allah yüzünü kerîm kılası Ali'yi arkaya geçirdiler. Hakkını ona vermediler. Ona zulmetmeye kalkmadılarsa da yuvarlak ifâdeler kullandılar. Haksız yere kan döktüğünü iddia ettiler. Osmân radiyallâhu anh'ın katline yardım ettiğini söylediler. Cehâletlerinden dolayı onu hidâyet imamları arasından çıkarıp fitne önderleri arasına dâhil ettiler. İnsanların onun hakkında ihtilâf ettikleri gerekçe-siyle halife ismini ona yakıştırmadılar. İnsanların Yezid b. Muâviye hakkında görüş birliğine vardıklarını ileri sürerek

halife ismini ona vacip gördüler. Yezîd'i hayırla anmayanı töhmet altında bıraktılar.

Muhaddislerin birçoğu Alî kerramallâhu vechehû'nun fazîletleriyle ilgili hadisleri aktarmaktan ya da onun vacip olan haklarını dile getirmekten kaçındı. Hâlbuki bu hadislerin tamamının çıktığı yer bellidir ve hepsi sahihtir. Yine onlar Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in "Kim ümmetim birlik olduğu hâlde onlara hurûc ederse kim olursa olsun onu öldürün!" buyurmuş olması sebebiyle Alî'nin oğlu el-Huseyn aleyhis-selâm'ı müslümanların birliğini bozan ve kanı helâl olan bir hâricî yapıp çıktılar. Alî ile Şûrâ Ashâbı'nı fazîlet yönünden bir tuttular. Zira onlara göre Ömer Alî'nin daha fazîletli olduğunu görseydi onu mutlaka Şûrâ Ashâbı'nın önüne geçirir, halîfenin seçimini aralarındaki istişâreye bağlamazdı. Yine onlar Alî'yi anan ya da fazîletleriyle ilgili bir hadis rivâyet eden kimseyi yok saydılar. Öyle ki muhaddislerin birçoğu onun fazîletleriyle ilgili hadisleri aktarmaktan kaçındı. Amr b. el-Âs ve Muâviye'nin fazîletlerini bir araf ya getirmekle meşgûl oldular. Bunu yapmaktaki amaçları sanki Amr ile Muâviye'yi övmek değildi de Alî'yi yermekti. Biri "Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in kardeşi, iki torunu el-Hasen ve el-Huseyn'in babası Alî'dir; Kisâ (elbise) Ashâbı Ali, Fâtıma, el-Hasen ve el-Huseyn'dir"⁵⁴ dese yüzleri renk

54) Bana Ümmü Seleme'yi şunu zikrederken işiten biri (onun şunları zikrettiğini) tahdis etti: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem onun (yani Ümmü Seleme'nin) evindeydi. O esnada Fâtıma içerisinde (unun süt veya tereyağıyla pişirilmesiyle elde edilen bir çeşit helvâ olan) harîra bulunan bir tencereyle yanına geldi. Onunla Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in yanına girdi. Sonra Nebî sallallahu aleyhi ve sellem "Bana kocam ve oğullarını çağır" buyurdu. Bunun üzerine Ali, Hasen ve Huseyn de geldi. Onlar da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in yanına girdiler ve o harîradan yemek üzere oturdular. Bu sırada Nebî sallallahu aleyhi ve sellem oturulacak bir yerin üzerinde bulunan uyku yerindeydi. Altında da Hayber yapımı bir elbise vardı. Ben (yani Ümmü Seleme) de o sırada odada namaz kılıyordum. Orada Allah azze ve celle "Gerçekten Allah sizden biri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor ey Ehlibeyt!"

değiştirir, gözleri bambaşka bir hâle girer ve göğüsleri-
nin tüyleri ayağa kalkar. Biri Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in
"Ben kimin mevlâsıysam Alî de onun mevlâsıdır"⁵⁵ buyru-
ğunu, "Sen bana göre Mûsâ'ya göre Hârûn'un konumunda-
sın"⁵⁶ buyruğunu ya da benzerlerini zikretse hemen Alî'nin
değerini düşürmek ve hakkını ona teslim etmemek için bu
hadislerin çıkış noktalarını (isnadlarını) araştırırlar. Onları
buna sevk eden şey Râfızîlere besledikleri buğz ve onlar se-
bebiyle Alî'ye yakışmayan şeyleri ona yakıştırma çabasıdır.
Bu cehâletin ta kendisidir!

Senin için selâmet onun ne sevgisiyle ne de buğzuyla
helâk olmaman, başkasının işlediği bir kabahatten dolayı
ona karşı bir kin taşımamandır. Bunu yaparsan ona buğ-
zederek aşırıya giden bir câhilsin demektir. Yine selâmet
te olmak için onun Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem nez-
dindeki konumunu bilmelisin: Rasulullah onu yetiştirmiş,

(Ahzâb, 23) ayetini indirdi. Sonra Nebî sallallahu aleyhi ve sellem elbise-
nin fazla kısmını alıp onları onunla bürüdü. Sonra elini çıkarıp onunla
semaya işâret etti. Sonra şöyle dedi: "Allah'ım! Bunlar benim ehlibey-
timdir ve ailem içerisinde ayrı bir yere sahip olanlardır. Kiri onlardan
gider ve onları tertemiz yap! Allah'ım! Bunlar benim ehlibeytimdir ve
ailem içerisinde ayrı bir yere sahip olanlardır. Kiri onlardan gider ve
onları tertemiz yap!" Sonra ben başımı evin içine soktum ve "Ben de
sizinle birlikteyim ey Allah'ın Resûlü, değil mi?" diye sordum. "Sen de
hayır yolcususun, sen de hayır yolcususun" buyurdu. (Fedâilu's Sahâbe,
994)

55) Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem Yemen'e Alî'yi gönderdi. Bürey-
de el-Eslemî de onunla birlikte yola çıkmıştı. Bir şey hususunda Alî'yi
kınadı ve onu Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e şikâyet etti. Bunun
üzerine Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem "Ben kimin mevlâsıysam Alî
de onun mevlâsıdır" buyurdu. (Fedâilu's Sahâbe, 1007)

56) Bize İshâk b. el-Hasen el-Harbî tahdis etti, dedi ki: Bize Ebû Nu-
aym el-Fadl b. Dukeyn tahdis etti, dedi ki: Bize el-Hasen b. Sâlih b.
Hayy'ın Mûsâ el-Cuhenî- Fâtıma binti Alî- Esmâ binti Umeys kanalıyla
tahdis ettiğine göre Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Alî'ye şöyle buyurdu:
"Sen bana göre Mûsâ'ya göre Hârûn gibisin. Şu kadar var ki benden
sonra nebî yoktur." (Fedâilu's Sahâbe, 1091)

onunla kardeş olmuş ve ona kızını vermiştir. O da Rasulullah'ın düşmanlarına karşı sabırla savaşmış, savaşlarda onun önünde canını ortaya koymuştur. Buna ilâve olarak onun ilim, din, savaş ve fazîlet yönlerinden de konumunu bilmelisin. Ancak onun birçok fazîletini duyman sebebiyle selevin hayırlılarının onun hakkında söz konusu ettiği sınırı aşmamalısın. Zira selevin hayırlıları onu da başkalarını da senden daha iyi biliyordu. Onların üzerinde icmâ ettiği şey, bizim hakkında şüphe etmediğimiz apaçık hakîkattir.

Nakledilen hadislerin içerisine tahrif girmiş ya da çeşitli şeyler karışmış olabilir. Eğer seni Alî ile çekişen, savaşan ve ona lanet eden kimseyi sevmeye Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e verdiği değer sevk ediyorsa, bunu o Rasulullah'ın yanında bulunduğu ve ona hizmet ettiği için yapıyorsan, bu hususta böyle yaparak selâmette olan kimsenin yolunu tutuyorsan; bil ki aynı şeyi Alî hakkında, onun ilk müslümanlardan olması, fazîleti, seçkinliği, Rasulullah'a akrabalığı ve yakınlığı sebebiyle öncelikle yapmalısın. O yakınlık ki Allah onunla Rasulullah arasındaki bu yakınlıktan mübâhele olayında söz etmiştir. Allah Teâlâ:

فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ

"De ki: Gelin, çağıralım oğullarımızı ve oğullarınızı..." buyurmuş, Rasulullah da Hasen ve Huseyn'i çağırmıştır.

وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ

"Kadınlarımızı ve kadınlarınızı" buyurmuş, Rasulullah da Fâtımâ aleyhe's selâm'ı çağırmıştır.

وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ

“Kendimizi ve kendinizi” (Âli İmrân, 61) buyurmuş, Rasulullah da Âlî aleyhisselâm'ı çağırmıştır.

Allah kimin gözünü açmak isterse onun gözünü açar. Kimin için bunu istemezse onu da şaşkınlığa sevk eder.

Lafız Meselesi

Sıra geldi bu kitabı kaleme almaktaki maksadımız ve merâmımız olan meseleden söz etmeye. Bu mesele Hadis Ashâbî'nın Kur'ân'ın telaffuzu hakkındaki ihtilâfları, birbirlerine kin beslemeleri ve birbirlerini tekfir etmeleridir. Hâlbuki hakkında ihtilâf ettikleri şey aralarındaki yakınlığı ortadan kaldıracak ya da birbirlerine sırt çevirmelerini gerektirecek bir şey değildir. Çünkü onlar tek bir asıl hususunda icma etmişlerdir. Bu asıl Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğu; hiçbir yerde, hiçbir cihetten ve hiçbir hâlde yaratılmış olmadığıdır. Onlar ancak kapalılığından ve manasının inceliğinden dolayı anlayamadıkları fer'î bir meselede ihtilâf etmişlerdir. Onlardan her bir fırka bu meselenin ayrı bir dalına tutunmuş; bunu beraberlerinde hakkı bâtıldan ayırt etmelerine yarayacak bir âlet, nazar ehlinin araştırması ve lügat ehlinin bilgisi olmadan yapmışlardır. Onlardan biri kıraat üzerinde düşündüğü zaman onun Kur'ân olabileceğini görüşüne sahip olmuştur. Çünkü işiten kimse kıraati işitmektedir ve kıraati işiten Kur'ân'ı işitendir. Nitekim Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur:

فَاسْتَمِعُوا لَهُ

“...Ona kulak verin...” (A'râf, 204)

حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

“...Tâ ki Allah'ın kelâmını işitsin...” (Tevbe, 6)

Yine onlar Arapların Kur'ân'ı kıraat diye isimlendirdiği'ni görmüşlerdir. Örneğin şâir Osmân b. Affân radiyallâhu anh hakkında şöyle demiştir:

صَحُّوا بِأَشْمَطِ عُتْوَانِ السَّجُودِ بِهِ يَقَطُّعُ اللَّيْلَ تَسْبِيحًا وَقُرْآنًا

Katlettiler secde izi yüzünde, ak sakallı ihtiyarı

Geceyi tesbih ve kur'ânla geçiren adamı

Yani tesbih ve kıraatle geçiren.

Ebû Ubeyd “قَرَأْتُ قِرَاءَةً وَقُرْآنًا” (kara'tu kırâeten ve kur'ânen) demiş, böylece ikisini de “قَرَأْتُ” (kara'tu) filinin masdarı kılmıştır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Fecir kur'ânını da (oku). Zira fecir kur'ânı şahitlidir.” (İsrâ, 78) Yani fecir kıraati.

İşte biri bu vecihlerden dolayı kıraatin yaratılmış olmayan Kur'ân'ın bizzat kendisi olduğuna inanmıştır.

Başkası ise kıraat üzerinde düşünmüş ve onu bir amel olarak görmüştür. Çünkü mükâfât ancak amele karşılık vâki olur, yeryüzünde bir kur'ânın bulunmasına karşılık vâki olmaz. Yine bu kimse; insanların “Bugün şu şu sûreyi okudum”

dediklerini, dolayısıyla bunu tıpkı “vurdum, yedim, içtim” dediğin gibi “yaptım, ettim” manasında söylediklerini görmüştür. Yine sen insanların “Falanın kıraati falancanın kıraatinden daha güzeldir” dediğini görürsün. Bununla kastetikleri ancak falanın Kur’ân’ı edâsının falancanın edâsından daha güzel olduğudur. “Falanın kıraati falancanın kıraatinden daha doğrudur” sözü de bu babdandır. Bütün bunlarla kastedilen ameldir. Çünkü bir kur’ân başka bir kur’ân’dan daha güzel olamaz. İşte bu kimse de bu vecihten dolayı kıraatin bir amel olduğuna, Kur’ân olmadığına, kıraatin yaratılmış olmadığını söyleyenin kulların amellerinin yaratılmış olmadığını söylemiş olacağına inanmıştır.

Bu şaşkınlık vâki olduğu ve bu belâ başa geldiği zaman insanlar âlimlerine ve görüş sahiplerine koştular. Birbirleri ardınca onların yanına gittiler.

Onlardan bir fırka “Kıraat katıksız bir fiildir ve kulların diğer bütün fiilleri gibi yaratılmıştır, Kur’ân da kıraatten başka bir şeydir” demiştir. Kıraati vurmaya ve yemeye, Kur’ân’ı ise vurulan ve yenen şeye benzetmişlerdir.⁵⁷ Bir fırka da bu hususta onları takip etmiştir.

Bir fırka “Kıraat Kur’ân’ın aynısıdır ve kim kıraatin yaratılmış olduğunu söylerse Kur’ân’ın yaratılmış olduğunu söylemiş olur” demiştir. Bir topluluk da bu hususta onları takip etmiştir.

Bir fırka ise şöyle demiştir: “Bu insanların daha önce ağızlarına almadıkları, hakkında konuşma yükünün altına girmedikleri ve ilgilenmedikleri bir bidattir.”

Bu konuda Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel’den farklı ri-vâyetler gelmiştir ve biz her bir fırkanın onun kendilerinden olduğunu iddia edip ondan bir kavil aktardığını görmüş bu-

57) Yani kıraati fiil, Kur’ân’ı ise mef’ûl konumuna yerleştirmişlerdir.

lunuyoruz. Şu hâlde biz, bir meselede ihtilâf ortaya çıktığı ve o meseledeki şehâdetler birbirini yalanladığı zaman onu ibtâl etmiş gibi arkaya atarız.

Ahmed b. Hanbel'den aktarılan ve onun hakkında uydu-
rulmuş bir yalan olduğunda şüphe olmayan rivâyet ne ga-
riptir! Zira o Allah'a hamd olsun ki doğruya muvaffak kılın-
mış aklı başında biriydi. Güya o şöyle demiş: "Kim kıraatin
yaratılmış olduğunu söylerse cehmîdir. Cehmî de kâfirdir.
Kim de kıraatin yaratılmamış olduğunu söylerse bidatçidir
ve her bidat ateştedir."⁵⁸

Sen hakkın mutlaka iki şeyden birinde olduğunu bildiğin
hâlde Ebû Abdullah'ın böyle bir sözü söylediği nasıl düşü-
nülebilir? Eğer hakkın iki şeyden birinde olması söz konusu
değilse hak ya küfürde ya da dalâlette olur.

58) İmam Ahmed'in bu sözü söylediği muhakkık âlimlerin nezdinde
sâbittir. İbn Cerîr et-Taberî "Sarihü's Sünn"de şunları söylemiştir:

Kulların Kur'ân'ı telaffuz etmeleri hakkında söylenecek söze gelince
bu konuda geçmiş bir sahâbîden ya da tâbiiden rivâyet edildiğini bil-
diğimiz bir eser yoktur. Ancak söylediği sözde yeterlilik ve şifâ olan,
kendisine uyulduğu takdirde rûşde ve hidâyete ulaşılacak olan, sözü
nezdimizde önceki imamların sözünün mesâbesinde olan, kendisin-
den râzı olunan imam Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Han-
bel'den gelen bir rivâyet vardır. Allah ona rahmet etsin ve ondan râzı
olsun.

Bana Ebû İsmâîl et-Tirmizî tahdis etti, dedi ki: Ebû Abdullah Ahmed b.
Hanbel'i şöyle derken işittim: "Lafziyye Cehmiyye'dendir. Allah -celle
ismuhû- 'tâ ki Allah'ın kelâmını işitsin' (Tevbe, 6) buyurmaktadır. Kişi
kimden işitecektir?"

Ayrıca ashâbımızdan isimleri şimdi aklımda olmayan bir topluluğun
onun şöyle demektedir olduğunu söylerlerken işittim: "Kim 'Kur'ân'ı te-
laffuz etmem mahlûktur' derse cehmîdir. Kim 'mahlûk değildir' derse
o da bidatçidir."

Bizim nezdimizde bu konuda onun sözünün dışında söylememizin
câiz olduğu bir söz yoktur. Çünkü bu konuda bizim ondan başka uy-
duğumuz bir imamımız yoktur. Onun sözü kâfi ve iknâ edicidir. O
kendisine uyulan imamdır. Allah ona rahmet etsin ve ondan râzı ol-
sun. İbn Cerîr'in sözleri burada sona ermektedir.

Ben bu fırkalar içinde özür sahibi olmaya, bu fitne vukû bulduktan sonra konuşmamayı ve bilmezlikten gelmeyi tavsiye edenler kadar uzak bir fırka görmedim. Zira bunun tavsiye edilmesi ancak mesele palazlanmadan ve kinler beslemeye başlanmadan önce caizdir. Dinle ilgili olan, bu derece yayılmış ve her tarafı sarmış bir mesele hakkında hiçbir söz söylememeye katlanmak insanların tabiatında mevcut olan bir haslet değildir. İnsanların akıllıları dillerini tutsa bile câhilleri konuşmadan duramaz. Diller kıpırdamasa bile kalpler huzur bulmaz. Bu fırkadan olanlar için önceki âlimlerde güzel bir örneklik vardır. Cehm'in ve Ebû Hanîfe'nin Kur'ân hakkında konuşmalarından önce insanlar arasında bu mesele (yani Kur'ân'ın yaratılmış olup olmadığı meselesi) söz konusu değildi. Böyle bir mesele bilinmiyordu. Bu insanların dile getirdikleri meselelerden değildi. Fakat insanlar âlimlerine koşuşunca âlimleri "Bu insanların bundan önce ağızlarına almadıkları, hakkında konuşma yükünün altına girmedikleri bir bidattir" demediler. Şüpheyi yakîn ile giderdiler. Şaşkınlığı ortadan kaldırıp bulutları dağıttılar. Kur'ân'ın yaratılmış olmadığı hususunda görüş birliği ettiler. Bu yönde fetvâ verdiler. Bunu destekleyen hüccetleri ve bürhanları ortaya koydular. Münâzara ettiler, kıyaslamalarda bulundular. Allah azze ve celle'nin kitabından şahidler getirdiler. O'nun şu buyrukları bu şahidlere örnektir:

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ

"Yaratmak da emretmek de O'na mahsustur." (A'râf, 54)⁵⁹

59) Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî "Halku Ef'âlî'l İbâd" kitabında (119-120) şunları söylemiştir: Kur'ân Allah'ın yaratılmamış kelâmıdır. Çünkü Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden Allah'tır. Gündüze onu ısrarla kovalayan geceyi sarıyor. O güneşi, ayı ve yıldızları da mu-sahhar hâlde emriyle yaratmıştır." Burada O mahlûkâtın, ısrarla kova-

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي

“Şüphesiz Ben, Ben Allah'ım! Benden başka ilâh yoktur. O hâlde Bana ibâdet et!” (Tâhâ, 14)⁶⁰

lamanın ve musahhar kılınanların emri ile gerçekleştiğini bildirmiştir. Sonra bunu “Dikkat edin, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur, Alemlerin Rabbi Allah bütün eksikliklerden münezzehtir!” buyurarak açmıştır.

İbn Uyeyne şöyle demiştir: “Allah azze ve celle ‘Yaratmak da emretmek de O'na mahsustur’ buyruğuyla yaratmayı emretmekten ayırmıştır. Dolayısıyla yaratma O'nun emriyle gerçekleşir. O'nun şu buyrukları da bu kapsamdadır: ‘Önce de sonra da emir Allah'ındır.’ (Rûm, 4) ‘Bir şey dilediği zaman emri ancak ona ol demekten ibârettir, o da oluverir.’ (Yâsîn, 82) ‘Göğün ve yerin emriyle ayakta durması da O'nun ayetlerindendir.’ (Rûm, 25) Görüldüğü üzere O ‘yaratmasıyla’ dememiştir.”

60) Yine el-Buhârî'nin “Halku Efâli'l İbâd”da (58) naklettiğine göre Süleymân b. Dâvûd el-Hâşimî şöyle demiştir: “Kim Kur'ân'ın yaratılmış olduğunu söylerse kâfirdir. Eğer Kur'ân iddia ettikleri gibi yaratılmış olsa Firavun neden ‘Ene rabbukumu'l a'lâ/Ben sizin en yüce rabbinizim’ (Nâziât, 24) demesi sebebiyle cehennemde sonsuza kadar bırakılmaya daha lâyık olmuştur? Onlar bunun yaratılmış olduğunu söylemişlerdir. Buna göre ‘İnnenî enellâhu lâ ilâhe illâ ene fa'budnî/Şüphesiz Ben, Ben Allah'ım, Benden başka ilâh yoktur, şu hâlde Bana ibâdet et’ diyen kimse de Firavun'un iddiasında bulunmuş olmaktadır. Şu hâlde neden Firavun cehennemde sonsuza kadar bırakılmaya ötekinden daha lâyık olmuştur. İkisi de yaratılmışsa!”

İbn Teymiyye bu söz hakkında şunları söylemiştir:

“Selefin sözünün manası şudur: Kim Allah'ın kelâmının yaratılmış olduğunu söylerse bu sözü Allah'ın konuşmadığı manasına gelmektedir. Yine bunun manası ‘İnnenî enellâhu lâ ilâhe illâ ene’nin kendisiyle kâim olduğu mahallin (örneğin bu âyeti okuyan bir insanın) ilâhlık iddiasında bulunduğuudur. Tıpkı ‘Ene rabbukumu'l a'lâ’nın Firavun ile kâim olduğu zaman onun rablik iddiasında bulunmuş olduğu gibi! Selefin bu sözü, bildikleri şu asıl üzerine mebnidir: Allah kulların fiillerinin ve sözlerinin yaratıcısıdır. Eğer O'nun kelâmı başkasında yarattığı bir şeyse her kelâm O'nun kelâmı olmaktadır. Firavun'un kelâmı da O'nun kelâmı olmaktadır! Zira konuşan, kelâmın kendisiyle kâim olduğu şeydir. Dolayısıyla O başkasında kâim olan bir kelâm ile ‘konuşan’ olamaz. Sıfatların ve fiillerin tamamı da böyledir. O başkasıyla kâim olan bir ilimle ‘âlim’ olamaz. Başkasıyla kâim olan bir kudretle ‘kâdir’ olamaz. Başkasıyla kâim olan bir hayatla ‘hayy’

“Bu insanların ağızlarına almadıkları, hakkında konuşma yükünün altına girmedikleri bir bidattir” demelerine gelince; insanlar âlime ancak bir bidat hakkındaki cehâletlerini gidermek için giderler. Hakkında sünnetin vârid olduğu, hakkında öncekilerin konuşmuş olduğu bir meseleyi sormak için gitmezler. Bu, hakkında insanların konuşmuş olduğu bir mesele olsaydı zaten âlimlere ihtiyaç kalmazdı.

Söze susmakla karşılık verilmez. Şüphe duraklamakla tedâvi edilmez. Bidat ancak sünnetle def edilir. Bâtıl ancak onu gördüğün hâlde hakkında konuşmaktan geri durduğün takdirde güçlenir.

Eğer Kur'ân'ın telaffuzu hususunda duraksamak, bunun hakkında “yaratılmıştır” da “yaratılmamıştır” da dememek doğru ise Kur'ân hakkında Vâkıfe aleyhine ileri süreceğimiz hüccetimiz nedir? Ne diye onları şüpheci ilân ettik ve sapık olduklarını söyledik? Neden Ehl-i Sünnet'ten bazıları onları tekfir etti? Hatta onların küfründe şüphe edenleri tekfir etti? Mesele o konuda da bu konuda da aynı değil midir?

“Evet ama o meselede duraksamayanlar es-Sevrî, İbn Uyeyne ve İbnu'l Mubârek gibi kimselerdi (bizse onlar gibi değiliz)” denirse buna şöyle cevap veririz: Her zamanın ayrı adamları vardır. Sen de zamanımızın es-Sevrîsin ve İbn Uyeynemizsin. Sen de onların konuştuğu gibi konuş! Söylediğine rıza gösteririz. Sana “Söylediğini nereden buldun?” dememiz de makûldür.

Duraksayan ve şüphe eden kimse hâricinde, bir şeyi iddia eden ya da bir görüşü benimseyen herkes hakkın iddia ettiği ya da benimsediği şeyde olduğunu söylemektedir. Duraksayan ve şüphe eden kimseyse hata ettiğini itiraf etmektedir. Çünkü o hakkın, hakkında duraksadığı iki şeyden

birinde olduğunu fakat kendisinin bu iki şeyden hiçbirini benimsemediğini bilmektedir. O, doğruyu görmek isteyen ve hakkı arayan iki fırkayla birden imtihana maruz kalmıştır. Onların baskısıyla, sorgusuyla, kendilerine muhâlefet edenlere sert davranmalarıyla, tekfir edilmekle ve küfründe şüphe edenlerin tekfir edilmesiyle sınanmıştır. Şöyle ki: Bazen bir ihtiyar şehre gidip hadis dinlemek üzere oturmuştur. Edepten gâfildir. Temyiz yetisi yoktur. Yaşının ilerlemiş olmasından başka yanında ilim adına bir şey bulunmamaktadır. İbn Uyeyne'den, Ebû Muâviye'den, Yezîd b. Hârûn'dan ve benzerlerinden hadis dinleyecektir. Hadis yazdırmadan önce onu bir sorguya çekerler. İstedikleri cevabı onlara vermeden hele bir kem küm etsin, duraksasın, öksürsün ya da boğazını temizliyor gibi yapsın; vay onun hâline! Taşındığı endişe onun hakkında olumsuz sözler söylemelerine, istedikleri cevabı kendilerine vermiş olmasına rağmen onu düşürmelerine sebep olur. Sonra ilmi olmadan konuşur, anlamadan söyler. İçerisinde Allah'a yakınlaşmayı umduğu mecliste Allah'tan uzaklaşır. Eğer kişi kalbinde onlara muhâlefeti taşıyorsa kendisine onların istediğini açığa vurmayı şart kılar ki kendisinden hadis yazsınlar.

Doğruyu arayan bir genç ya da ilim peşinde olan bir yetişkin gördüklerinde yine onu sorgularlar. Eğer kendilerine "Ben bu meseledeki doğruyu arıyorum ve soruşturuyorum fakat bu hususta sahih olan bir şeyi henüz elde etmedim" derse... Evet, bu kimse kendisi hakkında onlara doğru söylemiş ve mazeretini ortaya koymuştur. Allah onun doğru söylediğini bilmektedir. Hem onlar da Allah'ın onu bilmediği takdirde bilmek için sorup araştırmaktan başka bir şeyle yükümlü tutmadığını bilmektedirler. Buna rağmen onu yalanlarlar, ona eziyet verirler ve "Habis!" derler. "Terk edin şunu, oturmayın onunla!"

Ne dersin? Üzerinde oldukları yol, yani bu şeye itikâd

etmeleri insanların bilmemesinin câiz olmadığı tevhidin aslı bile olsaydı, bunu Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in bizzat ağzından işitmiş bile olsalardı; onun hakkında bu raddeye varılması mı gerekirdi? Kaldı ki onlara "Bunu nereden çıkarttınız?" diye sorulduğu zaman bu konuda hiçbir vesika ortaya koyamamaktadırlar: Ne naklettikleri bir hadis ne âlimlerden kendisi gibi biri taklid edilmeyi hak eden bir imamın sözü ne de uygulayageldikleri bir kıyas! Bu ancak onların benimsedikleri bir görüştür ve görüş doğruyu iskeleyebilir. Yine bu onların sahip oldukları bir zandan ibârettir. İnsanların en câhili Allah hakkında beslediği zannı din edinen kimsedir.

Hakkında ihtilâf ettikleri, kıraat ve Kur'ân'ın telaffuzu meselesinde söylenecek en doğru söz şudur: Kıraat iki manayı içine alan bir lafızdır. Bu manalardan biri amel, diğeri Kur'ân'dır. Şu kadar var ki amel, yemenin yenen şeyden ayrıldığı gibi Kur'ân'dan ayrılmaz. Zira yenen şey, çiğnenen ve yutulan; yeme ise çiğneme ve yutmadır. Kur'ân ise, yenen şeyin kendi başına kâim olduğu gibi kendi başına kâim olmaz. Ancak dört şeyden biriyle kâim olur: Yazma, okuma, belleme ve dinleme. Dolayısıyla Kur'ân yazmadaki amel-le kâimdir. Amel yazmadır ve bu yaratılmıştır. Yazılan ise Kur'ân'dır ve yaratılmış değildir. Aynı şekilde Kur'ân okumadaki amelle kâimdir. Bu amel dili hareket ettirmekten, Kur'ân'ı dile getirmekten ibârettir ve yaratılmıştır. Okunan ise Kur'ân'dır ve yaratılmış değildir. Yine Kur'ân dinleme yoluyla dinlemede kâimdir. Dinleme bir ameldir ve yaratılmıştır. Dinlenen ise Kur'ân'dır ve yaratılmış değildir.

Her ne kadar Kur'ân'ın bir misli olmasa da söz konusu ettiklerimizi senin için daha anlaşılır kılmak adına şu misâli zikredebiliriz: İnsanın rengine benzer ki rengi insandan bağımsız hâlde kâim olamaz. Rengi, hayâline bir cisimden ayrı olduğu hâliyle yerleştirmemiz mümkün değildir. Kudret de

böyledir. Onu da cisimden ayıramayız. Yapabilirlik ve hareket de böyledir. Hiçbiri cisimden soyutlanamaz. Ancak bir cisimde veya uzuvda kâim olurlar. Bir cisimden ya da uzuvdan ayrılmazlar. Kezâ Kur'ân da söz konusu ettiğimiz dört hasletle kâim olur. Kimse Kur'ân'ı bunlardan soyutlanmış olarak düşünemez. "Okudum", "tilâvet ettim" ya da "telâfuz ettim" dediğin zaman bu sözün bir fiile, bir de Kur'ân'a delâlet eder. İkisinden her biri diğeriyle kâimdir, diğerinden ayrı değildir. Çünkü ses ve dili hareket ettirme; ses ve dil Kur'ân'ı taşımadığı müddetçe kıraat olmaz. Diğer fiiller ve mefûller ise böyle değildir. Görmez misin ki sen "sövdüm", "saydım" ve "zina iftirasında bulundum" dediğin zaman sözün bir fiile; aynı zamanda bir sövülene, bir sayılana ve kendisine zina iftirası atılan birine delâlet etmektedir? Şu kadar var ki bunların her biri kendi başına kâimdir ve diğerinden ayrıdır. Bundan dolayı biz "Kıraat, aynı şekilde tilâvet ve lafız iki manaya gelebilir" dedik fakat sövmenin tek bir şey olduğunu söyledik.

Adam "Bu neye benzer?" diye sorarsa deriz ki: İki adam var. Kızıl bir kora bakıyorlar. Biri "Bu bir cisimdir" derken diğeri "Hayır, ateştir" diyor. Bu konuda tartışmaya giriyorlar. Sonra aralarındaki mesele o kadar büyüyor ki her biri söylediğinin doğru olduğuna yemin edip aksi takdirde hanımının boş olduğunu söylüyor. Sonra bir fakihe gidip şöyle diyorlar: "Biz bir kor hakkında ihtilâfa düştük. Birimiz onun cisim olduğunu söylerken diğeri 'O ateştir' dedi. Uzun bir süre tartıştık. Sonunda her birimiz iddia ettiği şeyin doğru olduğuna yemin edip aksi takdirde hanımının boş olduğunu söyledi." Bunun üzerine fakih her ikisine de "Doğru söylemişsin" diyor. "Fakat iki manayı barındıran bir şeyi manalarından biriyle anmışsın."

İşte buradaki kor kıraat gibidir. Çünkü her ikisi de iki farklı manayı içine alan birer isimdir. Kor hem cisim hem de

ateş manasını içine alırken kıraat hem amel hem de Kur'ân manasını içine alır. Birbirlerine muhâlif iki adamdan biri "O hem cisimdir hem de ateştir" deseydi korun iki manasını da birlikte zikretmiş olurdu. Aynı şekilde kıraatin hem amel hem de Kur'ân olduğunu söyleyen kimse kıraatin iki manasını da birlikte zikretmiş olur. Kezâ bir yıldız hususunda birbirlerine muhâlif iki adamdan biri "O ateştir" dese, diğeri de "O ışıktır" dese her ikisi de doğru söylemiş olur. Çünkü yıldız iki manayı, hem ateş hem de ışık manasını içeren bir isimdir.

Aynı şekilde iki kişi bir insanın yemesi hakkında ihtilâf etse, biri "O çiğnemedir" derken diğeri onun yutma olduğunu söylese her ikisi de doğru söylemiş olur. Çünkü insanın yemesi, iki manayı yani hem çiğnemeyi hem de yutmayı içine alan bir isimdir. Kezâ iki kişi öldürme hakkında ihtilâf etse, biri "O yaralamadır" derken diğeri onun ölüm olduğunu söylese (her ikisi de doğru söylemiş olur). Çünkü öldürme, iki manayı yani hem ameli hem de ölmeyi içine alan bir isimdir.

Beyan ettiklerimden geriye kendisi hususunda hataya düşülmesi muhtemel ince bir nokta kalmaktadır ki o da şudur:

Kişi birini "Kur'ân'ı kıraatım, Kur'ân'ı telaffuzum; Kur'ân'ın kıraati Kur'ân'dan ayrıdır, lafız da Kur'ân'dan ayrıdır" derken işittiği zaman kıraatin ve lafzın Kur'ân ile birleşik olmadığı vehmine kapılmıştır. Oysa bu doğru değildir. Zira o kimse bu sözü Kur'ân'ı başka şeylerden ayırmak maksadıyla söylemiştir. Zira okuyan kimse Kur'ân'dan başka bir şey de okuyabilir. Bu söz konusu edilen meselelerin en kapalılarından ve en incelerindendir. Bunun üzerine çok iyi düşün ki iyice anlayasın. Bunu biraz daha açayım:

Muhammed isminde bir adam bir şey okuyor. O esnada

(Zeyd isminde) bir adam onu işitiyor. Abdullah "Ne okuyor?" diye soruyor. Zeyd "Kur'ân" diye cevap veriyor.

Aynı şekilde Zeyd "Muhammed'in telaffuzu ne güzel!" diyor. Abdullah "Neyi telaffuz ediyor?" diye soruyor. Zeyd de ona "Kur'ân'ı" diye cevap veriyor. Burada Kur'ân telaffuz edilen şeyin başka bir şey olduğunu beyân etmek maksadıyla söz konusu edilmiştir. Değilse hem Kur'ân hem de telaffuz iki manayı yani hem ameli hem de Kur'ân'ı içermektedir.

Îmân Yaratılmış mıdır, Değil midir?

Sünnet'i mezheb edinenlerden bir topluluk, imanın başı olan "Lâ ilâhe illallâh"ın yaratılmış olduğunu söylemeleri gerekeceği endişesiyle imanın yaratılmış olmadığı görüşüne zâhib olmuşlardır. Sonra kulların fiillerinin tamamının yaratılmamış olduğunu ve bunların Allah azze ve celle'nin sııfatları olduğunu iddia etmek sûretiyle sözlerine daha fazla çirkinlik katmışlardır.

Subhânallah! Bu ne kadar hayret vericidir! Bunu söyleyenler ne şaşılacak insanlardır! İnsanlar "yaratılmış değildir" ifâdesine o kadar alışmışlar, o kadar âşinâ olmuşlar ki zannediyorum adamın biri çıkıp Arş'ın yaratılmış olmadığını, aynı şekilde Kürsî'nin yaratılmış olmadığını iddia etse; Sünnet'i mezheb edinenlerden iddiası hususunda kendisini destekleyen taraftarlar bulacak! Cehm mezhebiyle takipçilerinin, kiniyle muhâliflerinin başına neler getirdi böyle! Allah ona rahmet etmesin!

Bana ulaştığına göre bir topluluk insanın rûhunun yaratılmış olmadığı görüşünü savunuyor, buna delil olarak

da Allah'ın Âdem hakkındaki "Ona rûhumdan üflediğim zaman" (Hicr, 29) buyruğunu getiriyormuş. Bu hristiyanlığın ve lâhût-nâsût söyleminin⁶¹ ta kendisidir! Nâbiğa el-Ca'dî şöyle demiştir:

مِنْ نُطْفَةٍ قَدَّرَهَا مُقَدَّرَهَا يَخْلُقُ مِنْهَا الْإِنْسَانَ وَالنَّسَمَ

Bir nutfeden ki takdir etmiştir onu takdir eden

Yaratmaktadır ondan insanı ve nesemi

Nesem, ruhlar demektir. İnsanlar Allah'ın cinlerin yaratıcısı ve nesemenin yoktan var edicisi olduğu üzerinde icma etmiştir. Nesemenin yoktan var edicisi, ruhun yaratıcısı demektir.

İman da yaratılmıştır. Çünkü iman dille telaffuz, kalple itikâd ve uzuvları amel ettirmedir. Bunların tamamı kulların birer filidir. Yine bunların tamamı Allah'ın kullara yerleştirdiği, Resûl sallallahu aleyhi ve sellem'in de iman olarak isimlendirdiği birer haslettir.

Ebû Muhammed (İbn Kuteybe) dedi ki:

Cehmiyye'den biri bir defasında bana insanların Kitab'da bir aslı olan bir iki harf hakkında konuşmalarını söz konusu edip bu bir iki harfin⁶² yaratılmış mı yoksa yaratılmamış mı olduğunu sordu. "Kendisiyle Kur'ân tilâveti kastedilmediği sürece o yaratılmıştır" dedim. Bana "O zaman Kur'ân senin niyetinle (sıradan) kelâm olmakta, kelâm da yine senin niyetinle Kur'ân'a dönüşmektedir!" dedi. "Az miktardaki söz niyet ve kasıt sebebiyle değişebilir, bunu sana açıklayayım" dedim. Sonra ona "Lâ ilâhe illallâh'ın imanın başı ve kelime-i

61) Hristiyanların İsâ'nın tabiatının yarı ilâh yarı insan ya da hem ilâh hem de insan olduğunu söylemelerine işâret etmektedir.

62) Yani Kur'ân'da geçen parçaların

tevhid olduğunu bilmiyor musun?" diye sordum. "Biliyorum" dedi. "Peki nefîy/olumsuzlama manasında 'lâ ilâhe' (hiçbir ilâh yoktur) diyen ateist hakkında ne diyorsun, onun sözü ne olur?" diye sordum. "Küfür olur" diye cevap verdi. "O zaman kelime-i tevhidin yarısı niyet sebebiyle küfür olmaktadır" dedim. Sonra ona "Lâ ilâhe illallâh demek isteyen fakat 'lâ ilâhe illallâh dedikten sonra nefesi kesilip dili sürçen mümin hakkında ne diyorsun, onun sözü ne olur?" diye sordum. "Hâlingen dolayı iman olur" diye cevap verdi. "O zaman orada niyet sebebiyle küfür olan burada niyet sebebiyle iman olmuştur" dedim.

Sonra ona "Sen Kur'ân hakkında ne diyorsun?" diye sordum. "Yaratılmıştır" diye cevap verdi. "Peki kulların fiilleri hakkında ne diyorsun?" diye sordum. "Yaratılmış değildir" diye yanıtladı. "Peki Allah'ın '...Ki onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin ve müminler topluluğunun göğüslerine şifa versin' (Tevbe, 14) buyruğunun ne olduğunu söylüyorsun?" diye sordum. "Âyettir" dedi. "Sana göre o yaratılmış mıdır, yaratılmamış mıdır?" diye sordum. "Yaratılmıştır" dedi. Bunun üzerine "Şâir Da'bel b. Ali bunu uzunca bir şiiriA nin içerisinde bir beyit kılmış, şöyle demiştir" dedim:

وَيُخْرِجُهُمْ وَيَنْصُرُكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِي صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ

Ki onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin

Ve müminler topluluğunun göğüslerine şifa versin

"Bu Da'bel'in şiirinde nedir peki?" "Da'bel'in sözüdür" dedi. "Yaratılmış mıdır, yaratılmamış mıdır?" diye sordum. "Yaratılmamıştır" diye cevap verdi.⁶³ Bunun üzerine şöyle dedim: "O zaman görüyorum ki bu; niyet sebebiyle fiil, yine

63) Çünkü onun nezdinde kulların fiilleri Allah tarafından yaratılmamıştır.

niyet sebebiyle mahlûk olmuştur. Şu hâlde bizim sözümüze ne diye karşı çıkarsın?

Bu, “el-İhtilâfu fi'l Lafzi bi'l Kur'ân” kitabının sonudur. Bu kitap hakka boyun eğip onu selim bir kalple kabul eden kimselere bir tebliğdir. Kibirlenen ve gururu kendisini peşinden sürükleyen kimseye gelince Allah hakkı ondan müstağnî kılar. Allah Ğanî'dir, Hamid'dir.

الاختلاف في اللفظ والرّد على الجحيمية والمشيبة

Sözlerim karşısında insanlar üç sınıfa ayrılmaktadır:

Bir adam ki bir topluluğu bir şey söylerken işitmiş ve onların söylediklerini söylemiş, onlara teslim olmuştur. Bu adam ne döner ne de geri adım atar. Çünkü o inandığı şeye düşünerek inanmamıştır ki ondan düşünerek dönsün.

Bir adam ki baş olmanın izzeti, kardeşlerinin ona itaat etmesi ve şöhret sevgisi onu kibre sevk etmiştir. Onu izzetinden geri döndürecek ve dizginini çekecek ancak -dilediği takdirde- onu yaratandır. Çünkü onun geri dönmesi demek yanlış yaptığını onaylaması ve cehâletini itiraf etmesi demektir ki kibri buna izin vermez. Yine bu; birliğin dağılması, düzenin bozulması, mezhebin kendisine bağladığı kardeşlerinin ayrılması demektir. Allah'ın koruduğu ve kurtuluşa çıkardığı kimse müstesnâ nefisler bundan hoşlanmaz.

Bir adam ki ilmiyle Allah'ın rızasını aramakta, doğruyu bulmak istemektedir. Bu hususta hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmemekte, kendisinden ayrılan herhangi bir kimseden dolayı kendisini yalnız hissetmemekte, kibir onu haktan hiçbir şekilde döndürmemektedir. İşte biz söylediklerimizi bu kimseye söyledik ve ancak onu kastettik.

www.ihlaskitapevi.com
Tel: 0 332 350 46 87 - 0341 834 02 73

ISBN 978-6-2572951-1-6

9 786257 295116

